MASARYKOVA UNIVERZITA
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA SPECIÁLNÍ PEDAGOGIKY

Aspekty životního stylu sociálně vyloučených osob v lokalitě ulice Brněnská v Hradci Králové

Diplomová práce

Vedoucí: PhDr. Karel Pančocha, B.A., PhD.

Autor: Andrea Macháčová

Brno 2013

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala PhDr. Karlu Pančochovi, B.A., PhD. za vstřícnost při vedení mé diplomové práce. Dále bych chtěla poděkovat pracovníkům Komunitního centra ZIP Občanského sdružení Salinger v Hradci Králové za pomoc při realizaci výzkumného šetření a Bc. Janu Vranečkovi za odborné konzultace.

Prohlášení

„Prohlašuji, že jsem závěrečnou diplomovou práci vypracoval/a samostatně, s využitím pouze citovaných literárních pramenů, dalších informací a zdrojů v souladu s Disciplinárním řádem pro studenty Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity a se zákonem č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů.“

V Brně dne 9. 12. 2013

Obsah

ÚVOD 1
1. PROBLEMATIKA SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ 3
1.1. Vymezení základní terminologie 3
1.2. Příčiny sociálního vyloučení 5
1.2.1. Chudoba 6
1.2.2. Nezaměstnanost 7
1.2.3. Etnicita 8
1.2.4. Nízká úroveň vzdělání 8
1.3. Problematika lidských potřeb 9
1.3.1. Malinowskeho teorie lidských potřeb 9
1.3.2. Maslowova teorie lidských potřeb 11
2. SKUPINY OHROŽENÉ SOCIÁLNÍM VYLOUČENÍM 13
2.1. Romové 13
2.2. Osoby bez přístřeší 14
2.3. Osoby závislé na návykových látkách 15
2.4. Osoby vracející se z výkonu trestu 17
2.5. Prostituující se osoby 18
2.6. Dimenze sociálního vyloučení 19
3. VÝZNAM SOCIÁLNÍHO ZAČLEŇOVÁNÍ 22
3.1. Možnosti sociálního začleňování 24
3.2. Sociální služby 27
3.2.1. Občanské sdružení Salinger 29
3.3. Inkluzivní vzdělávání 30
3.3.1. Centrum podpory inkluzivního vzdělávání 32
4. VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ 33
4.1. Metodologie výzkumného šetření 33
4.1.1. Výzkumný problém a cíl výzkumného šetření 34
4.1.2. Výzkumné otázky a techniky sběru dat 34
4.1.3. Výzkumný vzorek a realizace výzkumného šetření 35
4.2. Charakteristika zkoumané lokality 38
4.2.1. Sociální vyloučení v Hradci Králové 38

4.2.2. Identifikace lokality ulice Brněnská ... 39
5. ANALÝZA A INTERPRETACE VÝSLEDKŮ ... 40
5.1. Analýza dat ... 40
5.2. Výsledky výzkumného šetření ... 41
5.2.1. Frekvence společenských aktivit ... 41
5.2.2. Spokojenost se společenskými aktivitami ... 45
5.2.3. Subjektivní vnímání společenské participace ... 49
5.3. Shrnutí výzkumného šetření ... 52
5.4. Doporučení pro praxi ... 54
ZÁVĚR ... 57
Shrnutí ... 59
Summary ... 60
Seznam tabulek a grafů ... 66
Seznam příloh ... 67
Přílohy ... 68

Úvod

Fenomén sociálního vyloučení lze bez nadsázky považovat za jeden z nejpalčivějších problémů současné společnosti. Určité formy sociálního vyloučení ve společnosti existovaly vždycky. S postupným vývojem postindustriální společnosti však došlo k proměně způsobů reakce na sociální nerovnost a podmínek, za jakých vzniká a udržuje se. Komplikovanost tohoto jevu se s ohledem na současnou postmoderní dobu odráží nejen v multifaktorové rovině příčin, ale také v četnosti dimenzí společenského života, do kterých se promítá. Sociální vyloučení narostlo do nebývalých rozměrů a lidé se na něj stali citlivějšími. Navíc v českém prostředí si opravdu nelze nevšimnout převažující netolerantní nátury obyvatel. Všechny tyto aspekty mezi sebou různě souvisejí a prolínají se, což jen ztěžuje nalezení globálního řešení. Pokud se však nepokusíme reformovat podmínky začleňování menšin do majoritní společnosti, situace se bude nadále zhoršovat.

Diplomová práce se zaměřuje na aspekty životního stylu v kontextu sociální vyloučení v lokalitě ulice Brněnská v Hradci Králové. Důvodem volby tohoto tématu je můj osobní zájem o problematiku sociálního vyloučení, se kterou jsem se dostala poprvé do užšího kontaktu v rámci vlastní dvouleté pracovní zkušenosti v sociálně vyloučených lokalitách Hradce Králové. Na tuto zkušenost jsem navázala při volbě mé současné profese v proromské organizaci IQ Roma servis, kde pracuji jako vedoucí nízkoprahového klubu pro děti a mládež. V rámci úsilí o zlepšení situace osob stižených či ohrožených sociálním vyloučením, zejména však dětí a mládeže, se řešením aspektů a důsledků sociálního vyloučení zabývám takřka denně.

Diplomová práce je rozdělena na dvě části, část teoretickou a část empirickou. Cílem teoretické části je představení a vymezení fenoménu sociálního vyloučení. Teoretická část práce se skládá ze tří kapitol, čtvrtou a pátou kapitolu tvoří empirická část. První kapitola teoretické části vymezuje základní terminologii spojenou s problematikou sociálního vyloučení. Dále jsou zde objasněny příčiny sociálního vyloučení a jejich bližší charakteristika. Závěr první kapitoly teoretické části se věnuje problematice lidských potřeb s demonstrací dvou teorií lidských potřeb. Druhá kapitola teoretické části je zaměřena na skupiny ohrožené sociálním vyloučením a jejich vymezení.

Nakonec je v této kapitole věnována pozornost dimenzím sociálního vyloučení. Třetí a poslední kapitola teoretické části se zabývá významem sociálního začleňování jakožto řešením problematiky sociálního vyloučení. Tato kapitola vymezuje možností sociálního začleňování, opírající se o strategii boje proti sociálnímu vyloučení. Dále jsou zde popsány také sociální služby a principy, které se v práci s cílovou skupinou sociálně vyloučených osob využívají se zaměřením na prezentaci Komunitního centra ZIP Občanského sdružení Salinger a Centra podpory inkluzivního vzdělávání.

Cílem výzkumné části bylo zjistit, čím se vyznačuje životní styl sociálně vyloučených osob v lokalitě ulice Brněnská v Hradci Králové, tedy zjištění rozsahu participace v jednolitých oblastech životního stylu, spokojenosti či nespokojenosti s touto participací v závislosti na pohlaví, věku, pracovní aktivitě a etnické příslušnosti. Oblasti životního stylu tvoří oblast sociálních vztahů, produktivní oblast, oblast volného času a oblast subjektivního vnímání společenské participace. První kapitola empirické části se zabývá metodologií výzkumného šetření a charakteristikou zkoumané lokality. Pro účely výzkumného šetření byla zvolena metoda kvantitativního šetření ve formě dotazníků doplněná o kvalitativní metodu pozorování. Druhá kapitola empirické části se věnuje analýze a interpretaci výsledků výzkumného šetření. V rámci analýzy dat bylo použito techniky popisné statistiky. V závěru této kapitoly jsou shrnuty výsledky výzkumného šetření a popis doporučení pro praxi.

1. Problematika sociálního vyloučení

V současné době představuje fenomén sociálního vyloučení jedno z nejdiskutovanějších témat nejen na úrovni České republiky. Tento palčivý sociální problém si žádá efektivní řešení. Cesta k němu je však komplikována existencí řady známých ale bohužel i neznámých faktorů, které se podílí na vytváření a prohlubování sociálního vyloučení některých skupin. Nejčastěji bývá sociální vyloučení spojováno s problematikou chudoby, nezaměstnanosti, vzdělání a závislostmi (Musilová, 2008, s. 9). Nelze jej však považovat za nový jev. V dějinách lidstva se v určité podobě objevuje ve všech společnostech stejně jako vyloučení jedinci nebo sociální kategorie (Mareš, 2000, s. 2). Ovšem až moderní a postmoderní doba poskytla podmínky pro rozvoj a prohlubování projevů sociálního vyloučení (Musilová, 2008, s. 6). Dnešní společnost se stává v očích svých členů legitimní na základě ekonomického růstu, který jde ruku v ruce s růstem blahobytu, na němž se mohou různé osoby podílet rozdílnou měrou, ale z něhož, jak popisuje Mareš, *„není, respektive neměl by být, nikdo z principu a apriori vyloučen“* (Mareš, 2006, s. 5). Nadcházející podkapitoly objasňují základní terminologii, příčiny sociálního vyloučení a problematiku lidských potřeb.

1.1. Vymezení základní terminologie

V souvislosti s konkrétnějším objasněním problematiky sociálního vyloučení je potřeba vymezit několik termínů – sociální vyloučení (exkluzi) a sociálně vyloučenou lokalitu, sociální začlenění (inkluzi) a sociální kohezi, dále asimilaci a multikulturní společnost.

Sociální vyloučení je dle Gabala identifikováno jako *„proces, v jehož rámci je jedinci, skupině jedinců či komunitě výrazně znesnadňován či zcela zamezován přístup ke zdrojům, pozicím a příležitostem, které umožňují zapojení do sociálních, ekonomických a politických aktivit majoritní společnosti“* (Gabal, 2006, s. 9). Uherek, Bělohradská, Pojarová vymezují sociální vyloučení jako *„limitovanou možnost plně participovat na životě společnosti“* (Uherek, Bělohradská, Pojarová, 2010, s. 7). Zákon 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, definuje sociální vyloučení jako *„vyčlenění osoby mimo běžný život společnosti a nemožnosti se do něj zapojit v důsledku nepříznivé sociální situace, kterou je myšleno oslabení nebo ztráta schopnost řešit vzniklou situaci tak, aby toto řešení podporovalo sociální začlenění“* (zák. č. 108/2006, Sb., o sociálních službách). Většina definic se však shoduje v tom, že se

jedná o nedostatečnou participaci osob i skupin v těch oblastech společenského života, v nichž se podle převládajících sociálních norem tato participace obecně očekává. Konkrétně se jedná o participaci v systémech produkce, pracovního trhu a (re)distribuce statků a služeb – včetně veřejných služeb, jako jsou vzdělávání či zdravotní péče, rodinného života, politického života, komunitního života a kultury (Mareš, 2008, s. 11).

Dalším důležitým pojmem je **sociálně vyloučená lokalita**. Dle Járy se jedná o *„geograficky vymezitelnou oblast, kde dochází ke koncentraci osob ohrožených sociálním vyloučením“* (Jára, 2006, s. 39). Sociálně vyloučené lokality a situace v nich je velmi různorodá, lokality se odlišují zejména velikostí a poměrem velikosti vůči obci či městu, ve které se nacházejí, stavem domů a bytů, formou jejich vlastnictví atd. Lidé se v těchto lokalitách ocitají z mnoha důvodů. Často v místě žili před tím, než se z něho stala sociálně vyloučená lokalita, a pak jsou to většinou o osoby, které nedisponují prostředky, aby mohli lokalitu opustit. Nebo se jedná o osoby, které se do lokality nastěhovaly až v době, kdy se už o sociálně vyloučenou lokalitu jednalo. V takovém případě lze mluvit o přistěhování dobrovolném, kdy jedinci přijdou za nějakými příbuznými či blízkými, nebo nedobrovolném, kdy sem byli vystěhováni např. kvůli dluhům na nájemném v předchozím bydlišti (Ministerstvo vnitra České republiky, 2010, s. 4).

Sociální začleňování lze chápat jako proces, během něhož jsou zajišťovány příležitosti osobám, které představují oběti nebo alespoň potenciální oběti sociálního vyloučení, integrovat se do společnosti za předpokladu přiznání veškerých práv potřebných k participaci na ekonomickém, politickém, sociálním a kulturním životě společnosti. Zároveň dojde k vyvážení podmínek jejich bytí takovým způsobem, aby dosáhly úrovně, odpovídající standardu v dané společnosti (Sirovátka, 2004, s. 23).

Pojem sociálního vyloučení a sociální začlenění je úzce spojen s termínem **sociální koheze**. Jak popisuje Sirovátka, *„sociální koheze se vztahuje k harmonizaci systému založeného na trhu, svobodě podnikání a rovnosti příležitostí s ohledem na hodnoty vnitřní solidarity a vzájemné podpory, zaručující podporu a ochranu všem členům společnosti“* (Sirovátka, 2004, s. 21). K jejímu posilování má sloužit redistribuce tlumící rozdíly mezi chudými a bohatými, přičemž pozornost se soustřeďuje na osoby a skupiny vyloučené z hlavního proudu společnosti obecně, což nemusí být pouze chudí

(Mareš, 2006, s. 6). V podstatě se jedná o určitou společenskou normalizaci, kdy jsou skrze potlačování sociálních nerovností minimalizována rizika sociálního vyloučení V rámci sociální koheze lze integraci chápat jako vzájemnou asimilaci subsystémů (Sirovátka, 2004, s. 22).

Pojem **asimilace** je definován jako *„proces, při kterém jsou jedinci nebo skupiny odlišné kulturní příslušnosti absorbováni kulturou dominantní společnosti“* (Multikulturní centrum Praha, 2008). S ohledem na výše zmíněné asimilace znamená jednak přínos pro fungování systému jako takového, ale také přínos pro konsolidaci institucionalizované kultury. Dochází tak k posílení konsensu a potlačení anomie ve společnosti. Výsledkem je pak homogenizovaná společnost, která sice vede k odstranění některých problémů pramenících z rozdílnosti společnosti, nicméně se tím pádem ničí také identity jednotlivých minorit, jejichž rozdílnost od majoritní společnosti může být v jistém smyslu obohacující. Proto zde vyvstává otázka, nakolik je asimilace vhodným řešením minoritních subkultur (Sirovátka, 2004, s. 23).

Multikulturní společnost představuje společnost, která zajišťuje rovný přístup k lidským a občanským právům, zároveň však ponechává prostor pro zachování vlastní identity a kulturního kapitálu minoritních skupin, což se jeví jako ideální stav. Bohužel v praxi dochází spíše k propojení negativ, kdy nemají minoritní skupiny stejný přístup nejen k občanským a lidským právům jako příslušníci majoritní skupiny, ale nemají k dispozici ani příslušný prostor pro uplatnění a rozvíjení vlastního kulturního kapitálu (Sirovátka, 2004, s. 23).

1.2. Příčiny sociálního vyloučení

Obecně je koncept sociálního vyloučení spojován s konceptem chudoby, na druhou stranu nelze význam sociální exkluze chápat pouze z hlediska jednoho faktoru. Příčiny sociálního vyloučení je potřeba definovat daleko šíře. Riziko sociálního vyloučení určitých skupin je propojeno také se strukturálními změnami v ekonomice jako např. přechod z centrálně plánované ekonomiky na ekonomiku tržní, zejména po změnách politických režimů, dále změnami požadavků a nabídek na trhu práce a s migrací a imigrací obyvatelstva, která značnou mírou přispívá k etnické, náboženské a v neposlední řadě kulturní heterogenitě takto formované společnosti. (Sirovátka, 2004,

s. 18 – 19). K dalším rizikovým faktorům patří rodiny s jedním rodičem (většinou matkou), rodiny s mnoha dětmi, příslušnost k etnické menšině, nedospělost, stáří, nedokončené nebo minimální vzdělání, nezaměstnanost, bydliště v sociálně vyloučené lokalitě, zdravotní postižení, závislost na návykových látkách, snížené rozumové schopnosti aj. Samozřejmě čím se spojuje více faktorů, tím roste riziko sociálního vyloučení (Matoušek a kol., 2007, s. 81 – 82). V následujících podkapitolách jsou blíže charakterizovány některé z významných faktorů, podílejících se na sociálním vyloučení.

1.2.1. Chudoba

Chudoba představuje jeden z nejvýraznějších faktorů, který sociální vyloučení přímo ovlivňuje. Právě chudé vrstvy se stávají společností neakceptovanými, ne-li přímo předmětem velkého despektu ze strany majoritní společnosti, a jsou také často terčem obvinění z vlastního přičinění k nepřijatelné situaci, ve které se nacházejí (Sirovátka, 2004, s. 15 – 16).

Z hlediska vymezení chudoby lze rozlišit chudobu absolutní a relativní. Dle European antipoverty network znamená absolutní chudoba *„když mají lidé nedostatek základních potřeb pro přežití. Například mají hlad, nedostatek čisté vody, žádné vlastní bydlení, nedostatek oblečení nebo léků a bojují, aby zůstali vůbec naživu“* (EAPN, 2009, s. 5). Relativní koncepce chudoby srovnává postavení jednotlivců a rodin s populačním průměrem. Pokud je příjem určité části populace výrazně nižší než průměrný, spadá tato populace do skupiny ohrožené chudobou (Matoušek a kol., 2007, s. 81). Legislativně se jedná o stav hmotné nouze, který je posuzována podle výše příjmu. Odtud se stanovují příjmová minima – tzv. *životní* a *existenční minimum*. Do těchto částek se nepočítají náklady na bydlení, pouze náklady nutné k zajištění stravy a ostatních základních potřeb (zák. č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu).

Chudoba představuje de facto příjmové vyloučení, které se úzce pojí s postavením člověka na trhu práce. Rizikem sociálního vyloučení tak nejsou ohroženy pouze osoby nezaměstnané, ale také jedinci, kteří sice zaměstnání mají, ale zaujímají na trhu práce marginální pozice. To je dáno zejména jejich nízkým vzděláním či nedostatkem kvalifikace (Mareš, 2006, s. 18). Jak dále popisuje Mareš, *„marginalizace jedinců i sociálních kategorií na trhu práce se projevuje nejen nízkými výdělky, ale i nejistotou pracovního místa, nepříliš*

atraktivním charakterem a podmínkami jejich práce, ale i vyšším podílem nestandardních pracovních poměrů mezi nimi" (Mareš, 2006, s. 19).

1.2.2. Nezaměstnanost

Ztráta zaměstnání se vždy úzce pojí se změnou sociálního statusu, životní úrovně i sociální role nezaměstnaného. Krom těchto ztrát je zde riziko sociální izolace či sociálního selhání, přičemž všechny tyto důsledky se nakonec týkají i okolí nezaměstnaného, jeho rodiny. Sociální status popisuje Giddens jako *„sociální prestiž, kterou má určitá skupina v očích ostatních členů společnosti. Tato prestiž je spojena s charakteristickým způsobem života, který se od členů této skupiny očekává"* (Giddens, 1999, s. 554). S jeho ztrátou je nezaměstnaný vnímán jako podřadný, protože svou dosavadní společenskou pozici nepotvrzuje očekávaným životním standardem. Sociální role nezaměstnaného s sebou nese další požadavky. Aby nezaměstnaný zamezil obvinění z pasivity, rezignace a lenost, na oko tyto požadavky plní, i když často nevěří, že práci najde. Chová se tedy, jako by ji hledal, a nevědomě tak uplatňuje obranný postoj, aby se vyhnul dalšímu stresu (Matoušek, Koláčková, Kodymová, 2005, s. 304 – 306).

Z hlediska praktického dopadu na jednotlivce je významné rozdělení nezaměstnanosti na krátkodobou a dlouhodobou nezaměstnanost, ačkoli přesná časová hranice mezi nimi není určena. Nicméně za dlouhodobou lze považovat nezaměstnanost v délce trvání nad 6 měsíců (Matoušek, Koláčková, Kodymová, 2005, s. 300). Jak se objasňuje Matoušek a kol., *„nezaměstnanost vysoce koreluje s chudobou, mezi chudými lidmi u nás tvoří dlouhodobě nezaměstnaní nejpočetnější skupinu"* (Matoušek a kol., 2007, s. 79). Krom dlouhodobé nezaměstnanosti je za nejrizikovější považována opakovaná nezaměstnanost a kumulovaná nezaměstnanost, kdy jsou v rámci jedné domácnosti oba partneři bez zaměstnání (Mareš, 2006, s. 20).

V kontextu se sociálním vyloučením je často zmiňována tzv. *skrytá nezaměstnanost* (skrytá pracovní síla). Jedná se o osoby, které si práci nehledají a ani se jako nezaměstnaní neregistrují. To se týká zejména vdaných žen a mladistvých, kteří tak utíkají do jiného statusu. Pro úplnost zmiňují také tzv. *neúplně zaměstnané osoby*, jež jsou nuceny pracovat na snížený úvazek nebo v práci nevyužívající plně jejich schopnosti, a tzv. *nepravou nezaměstnanost*, která čítá práce na černo (Matoušek, Koláčková, Kodymová, 2005, s. 300).

1.2.3. Etnicita

Soužití s etnickými menšinami je obecně nejproblematičtější tam, kde se koncentruje romské obyvatelstvo, čemuž velmi napomáhají obce, které Romy dlužící nájemné, vystěhovávají do určitých lokalit a vlastně se tak podílejí na vytváření ghett sociálně vyloučených lidí (Matoušek a kol., 2007, s. 92). Česká veřejnost Romy bohužel vnímá především jako příslušníky jiného etnika a teprve pak jako občany. Posuzuje je podle předpokládané ochoty k asimilaci, tedy primárně očekává, že budou chtít být jako my (Mareš, 2006, s. 17).

Základním stavebním kamenem problémů jsou na jedné straně rasistické předsudky majority, které krom jiného znesnadňují Romům vstup do běžného vzdělávacího systému a na trh práce, na druhé straně romská mentalita, formovaná staletími kočovného života. Tento generačně kódovaný způsob života se odráží v rozdílných hodnotách, jakými jsou orientace na bezprostřední uspokojení potřeb, intenzivní vazba na širokou rodinu, jiný postoj k práci, odlišné pojetí času, odlišné pojetí vztahu k obydlí a jeho okolí, jiné pojetí pravdy, cti, rozdílné vnímání křivdy i způsobů jejího odčiňování, jiné druhy mezigeneračních vazeb atd. Romové jeví malý zájem o standardní vzdělávání nebo individuální vyniknutí ve společnosti a často trpívají pocity ohrožení ze strany většinové společnosti. Odtud plynou i typické sociální problémy Romů – nízká kvalifikace, nezaměstnanost, špatné bydlení, špatný zdravotní stav, závislost na sociálních dávkách, závislost na návykových látkách, některé druhy kriminality a vysoká zadluženost (Matoušek a kol., 2007, s. 92 – 93).

1.2.4. Nízká úroveň vzdělání

Vzdělání je klíčem nejen ke zlepšení společenského postavení Romů, ale k lepším vyhlídkám do budoucna pro všechny děti a mládež sociálně vyloučených rodin. Jak již bylo zmíněno výše, Romové jeví malý zájem o standardní vzdělávání. Není to však problém jen Romů. Pokud je postoj ke vzdělání negativní už u rodičů, těžko lze působit na vzdělání jejich dětí. Odtud plyne požadavek na vytváření programů, podporujících angažovanost rodičů při vzdělávání dětí a také vzdělávání samotných rodičů.

S ohledem na romské etnikum je největší problém v české tradici segregovaného vzdělávání romských dětí, které bylo nedávno pouze kosmeticky upraveno

přejmenováním zvláštních škol na základní školy se zvláštním vzdělávacím programem. Ve skutečnosti se ale jedná o stále stejné školy, stejné učitele, často stejné způsoby vzdělávání a o stejné děti. Skutečná změna vyžaduje změnu v systému a nastavení služeb, které by měly být poskytovány nejen Romům, ale i jiným skupinám – policistům, lékařům, učitelům, úředníkům, soudcům i sociálním pracovníkům, kteří mají těžkosti v jednání s Romy a mohou tak vědomě či nevědomě přispívat k jejich pokračující diskriminaci (Matoušek a kol., 2007, s. 94).

1.3.Problematika lidských potřeb

Oblast lidských potřeb zahrnuje řadu kategorií, které si člověk může sám zvolit i hodnotit. Co se týče biologických a společenských potřeb člověka jako lidské bytosti, je zde možnost volby podstatně omezená. Dle Kohoutka „potřeba *patří mezi důležité motivy chování, jednání a prožívání člověka. Je provázena vnitřním duševním napětím, které nás vede k určitému chování, jehož cílem je uspokojení potřeby. Tím dojde i k redukci, respektive vymizení tohoto duševního napětí. Vzápětí se ovšem objeví nová potřeba s novým napětím"* (Kohoutek, 2009). Uherek, Bělohradská, Pojarová definují potřebu jako „*subjektivní pocit nebo prožitek alespoň hypoteticky odstranitelného nedostatku. Nedostatek způsobuje vnitřní duševní napětí, jež může, ale též nemusí vést k chování směřujícímu k odstranění tohoto nedostatku, deficitu"* (Uherek, Bělohradská, Pojarová, 2010, s. 12).

Člověk své potřeby uspokojuje paralelně. Hierarchizuje je, vytváří si vlastní strategie, jak je uspokojovat. Některé si uvědomuje, některé ne, některé se snaží saturovat okamžitě, jiné odsouvá do pozadí. Kontext vždy ovlivňuje pořadí jejich uspokojování. Každý jedinec tedy stejně jako potřeby ovlivňuje kontext, ve kterém jsou potřeby uspokojovány (Uherek, Bělohradská, Pojarová, 2010, s. 12). Pro ucelenou představu o problematice lidských potřeb jsou v následujících podkapitolách uvedeny dvě teorie, zabývající se problematickou lidských potřeb – teorie B. Malinowskeho a teorie A. H. Maslowa.

1.3.1. Malinowskeho teorie lidských potřeb

Jako první je zde uvedena teorie britského antropologa polského původu Bronislawa Malinowskeho. Tento vědec viděl konečný cíl systému v jedinci a jeho potřebách, které

představují podloží pro stabilitu sociálního systému, případně jeho změnu. Za základní úkol kultury potom považoval přímé či nepřímé uspokojování lidských potřeb kulturními institucemi, zvyky a tradicemi (Eriksen, Nielsen, 2001, s. 43).

Lidské potřeby lze dle Malinowskeho chápat v rámci dvou skupin, a to základních životních potřeb společných všem lidským bytostem a kulturních potřeb spojených s životním stylem v dané kultuře (Uherek, Bělohradská, Pojarová, 2010, s. 12). Původní Malinowskeho teorie však rozlišuje tři typy lidských potřeb s univerzální platností ve všech kulturách. V rámci hierarchie jsou nejvýše umístěny biologické potřeby, mezi něž patří metabolismus, reprodukce, tělesné pohodlí atd. (Čechová, 2012, s. 25 – 26). Přestože se jedná o základní *primární biologické potřeby*, jejich saturace probíhá v každé společnosti odlišně. Co je dále podstatné, že na základní potřeby reagují lidé kulturními odezvami, které pro snazší uchopení znázorňuje následující tabulka (Uherek, Bělohradská, Pojarová, 2010, s. 13).

POTŘEBY	KULTURNÍ REAKCE
potřeby metabolismu	stravovací a hygienické návyky
potřeba reprodukce	sexuální chování, koncept rodiny a příbuzenství
potřeba tepla a tělesného pohodlí	bydlení, bytová kultura
potřeba bezpečí	bydlení, blízkost důvěryhodných
potřeba poznávání a získávání nových podnětů	pohyb, komunikace s lidmi mimo rodinu
potřeba tišit bolest, předcházet nemocem	hygiena, zdravotní péče

Tab. 1: Základní potřeby dle Malinowskeho

Hned nad biologickými potřebami zaujímají další místo v hierarchii *sekundární instrumentální potřeby*, které vznikly z potřeby rozvoje výroby, udržení společenského pořádku, mocenské autority a následnému předání kulturní tradice další generaci. Kulturní reakce v této sféře odpovídají ekonomice, sociální kontrole, výchově a politické organizaci. Hierarchii završují symbolické a integrativní potřeby. Ty jsou spojeny s předáváním víry a myšlení. Kulturní reakce pak mají v této sféře podobu vědy, magie, náboženství, umění, her a ceremonie (Čechová, 2012, s. 26).

Dle slov Uherka, Bělohradské, Pojarové *„téma instrumentálních potřeb posouváme do roviny nástrojů sloužících k dosažení nejen uspokojení základních biologických potřeb, ale především k dosažení potřeby cílové a tou je lidské štěstí a spokojenost jako nejvyšší*

hodnota, které člověk může dosáhnout" (Uherek, Bělohradská, Pojarová, 2010, s. 15). Může jí však být dosahováno různými cestami a způsoby, které naopak mohou jedince učinit velmi snadno nešťastným. Proto patří instrumentální potřeby k minimálně stejně důležitým jako potřeby cílové, které tvoří s instrumentálními potřebami dynamický vztah a vyměňují si úlohy. Instrument se tedy může stát za určitých podmínek také cílem. Proto špatné strategie týkající se instrumentálních potřeb oddalují dosažení cílových hodnot, tedy štěstí a spokojenosti, a zvyšují tak deprivaci jedince, který potom hledá příčiny jinde, než se ve skutečnosti nacházejí (Uherek, Bělohradská, Pojarová, 2010, s. 15).

.

1.3.2. Maslowova teorie lidských potřeb

Teorie amerického psychologa Abrahama Harolda Maslowa se opírá o prvky humanismu. V zásadě rozlišil potřeby vycházející z nedostatku a potřeby spojené s bytím člověka. Potřeby vycházející z nedostatku označil jako *D-potřeby*, kam zařadil potřebu potravy, spánku, sexu, uplatnění, potřebu jistoty a bezpečí, potřeba příslušnosti ke skupině a lásky a potřeba úcty a uznání. Potřeby spojené s bytím člověka označil jako *B-potřeby*. Sem patří estetické potřeby, potřeba poznávání, seberealizace a sebetranscendence. Na druhou stranu některé potřeby mohou vyplývat jak z nedostatku, tak z bytí. V tomto případě se jedná např. o lásku, která může pramenit z nedostatku citových vztahů, které si chce člověk saturovat, nebo může vycházet z přání prokázat druhým lidem dobro (Kohoutek, 2009).

Výše uvedené poznatky byly aplikovány v Maslowově pyramidě potřeb, jejíž základnu tvoří fyziologické potřeby, které musí saturovat každý člověk. Naopak horní část pyramidy je zastoupena potřebou kreativity a seberealizace, kterou nemusí již saturovat všichni lidé. Maslowova pyramida potřeb má následující strukturu.

1. fyziologické potřeby;
2. potřeba bezpečí a jistoty;
3. potřeba lásky a sounáležitosti;
4. potřeba uznání, úcty;
5. potřeba seberealizace, kreativity.

Mezi *fyziologické potřeby* patří potřeba dýchání, regulace tělesné teploty, tělesné integrity, vody, spánku, potravy, vylučování a vyměšování, pohlavního styku a fyzické aktivity. *Potřeba bezpečí a jistoty* je zastoupena jistotou přístupu ke zdrojům, čímž je v moderní společnosti myšleno zaměstnání nebo jiný zdroj příjmů, dále se sem řadí fyzická bezpečnost, ochrana před násilím a agresí, morální jistota. Patří sem také saturace potřeby rodinného života stejně jako jistota, že se člověk dočká pomoci v případě nemoci. *Potřeba lásky a sounáležitosti* je reprezentována přátelstvím, existencí možnosti si s někým promluvit o svých starostech nebo poradit se. Spadá sem také potřeba partnerského vztahu a potřeba mít rodinu. *Potřeba uznání a úcty* vyjadřuje potřebu mít jak pro sebe sama, tak pro společenské okolí určitou hodnotu. Vychází z toho, že každý člověk si potřebuje vážit sám sebe, být si vědom vlastní užitečnosti vůči někomu a že si ho jeho společenské okolí váží pro jeho dovednosti, znalosti nebo vlastnosti. Zároveň také potřebuje vědět, že jeho případná nepřítomnost bude postrádána. *Seberealizace* jakožto nejvyšší stupeň je vnímána z hlediska zájmu o řešení problémů. Tento stupeň zahrnuje *kreativitu*, která přesahuje saturaci fyziologických potřeb, potřebu sebevyjádření a smysl pro etické jednání. Sebetranscendence pak představuje úplný vrchol tvořivosti, neboli snahu překonat sebe sama i ve smyslu existence jednotlivce.

Maslow se domníval, že člověk se k nejvyšším stupňům pyramidy postupně propracovává skrze uspokojení potřeb na nižších stupních. Jinými slovy byl přesvědčen, že vývojově vyšší potřeby jsou méně naléhavé a odkládají se, dokud nejsou saturovány potřeby nižší (Uherek, Bělohradská, Pojarová, 2010, s. 14).

S ohledem na tuto teorii však vyvstává také význam tzv. *zástupných potřeb*. Jak popisuje Uherek, Bělohradská, Pojarová *„člověk není nikdy zcela sebeaktualizován, neustále před ním vyvstávají nové a nové potřeby, které si žádají saturaci a jejichž uspokojování člověku přináší odlehčení napětí, pocit spokojenosti sama se sebou a pocit úspěchu. Pokud na uspokojení velkého počtu svých potřeb člověk nestačí, lze změnit kontext, který člověku umožní alespoň chvilkově dosahovat pocit úspěchu, plnit si své sny a přání, saturovat své potřeby druhotně vytvořené, které zastupují potřeby, jejichž saturaci řešit neumí“* (Uherek, Bělohradská, Pojarová, 2010, s. 15 – 16).

2. Skupiny ohrožené sociálním vyloučením

Pojetí skupin ohrožených sociálním vyloučením čítá obrovské spektrum jedinců, v jejichž výčtu lze sledovat již zmíněné příčiny sociální vyloučení (chudobu, nezaměstnanost, nízkou úroveň vzdělání, etnicitu). Odlišují se také pohledy na významnost ohrožení sociálním vyloučením u jednotlivých skupin. Smyslem této kapitoly je však přiblížit fenomén sociálního vyloučení z hlediska širší perspektivy sociální patologie. Proto je zde pozornost zaměřena krom Romů na osoby bez přístřeší, osoby závislé na návykových látkách, osoby vracející se z výkonu trestu a prostituující se osoby. Nakonec jsou zde objasněny také dimenze sociálního vyloučení.

2.1. Romové

Romské etnikum má v české společnosti specifické postavení a dle přijaté definice sociálního vyloučení se nepochybně nachází ve vysokém stupni ohrožení sociálním vyloučením: častěji než ostatní se ocitají mezi nezaměstnanými a chudými; častěji obývají nevyhovující a přeplněné byty situované v devastovaných oblastech nabývajících podoby slumů; mají ztížený přístup k řadě služeb, které představují v majoritní společnosti standard; jejich zdravotní stav je horší, než je obvyklé mezi majoritní populací a snadněji a častěji se mezi nimi šíří epidemie. V neposlední řadě jejich děti navštěvují velmi často zvláštní školy. (Mareš, 2006, s. 17).

Jak již bylo řečeno, základním stavebním kamenem problémů jsou na jedné straně rasistické předsudky majority, které krom jiného znesnadňují Romům vstup do běžného vzdělávacího systému a na trh práce, na druhé straně romská mentalita, formovaná staletími kočovného života. Tento generačně kódovaný způsob života se odráží v rozdílných hodnotách, jakými jsou orientace na bezprostřední uspokojení potřeb, intenzivní vazba na širokou rodinu, jiný postoj k práci, odlišné pojetí času, odlišné pojetí vztahu k obydlí a jeho okolí, jiné pojetí pravdy, cti, rozdílné vnímání křivdy i způsobů jejího odčiňování, jiné druhy mezigeneračních vazeb atd. Romové jeví malý zájem o standardní vzdělávání nebo individuální vyniknutí ve společnosti a často trpívají pocity ohrožení ze strany většinové společnosti. Odtud plynou i typické sociální problémy Romů – nízká kvalifikace, nezaměstnanost, špatné bydlení, špatný zdravotní stav, závislost na sociálních dávkách, závislost na návykových látkách, některé druhy kriminality a vysoká zadluženost (Matoušek a kol., 2007, s. 92 – 93).

Česká veřejnost Romy bohužel vnímá především jako příslušníky jiného etnika a teprve pak jako občany. Posuzuje je podle předpokládané ochoty k asimilaci, tedy primárně očekává, že budou chtít být jako my (Mareš, 2006, s. 17). Sousedská nevraživost spolu s jednáním samospráv Romy vytlačuje z kvalitnějších lokalit do deprivovaných městských zón, z nichž „uprchli" příslušníci majoritní společnosti, nebo do tzv. *holobytů*. Obce zdůvodňují tato opatření tím, že se tak zbavují neplatičů nájemného, přitom si neuvědomují, že jejich sestěhováváním v holobytech si zakládají na daleko závažnější budoucí problémy, než jsou dnešní ekonomické ztráty z neplaceného nájemného. Vznikají tak zárodky menších či větších ghett, v nichž pak panují poměry analogicky odpovídající modelovým charakteristikám slumů. Romům zde hrozí krom ztrát lidského kapitálů – vzdělání a kvalifikace – také ztráta jejich dosavadního kulturního kapitálu, což vede k anomii, tak jak ji popsal Durkheim nebo Merton. Některé příznaky anomie (např. alkoholismus, drogy, prostituce a odkládání dětí), které byly v romské tradiční společnosti nepředstavitelné, se již objevují (Mareš, 2006, s. 18).

2.2. Osoby bez přístřeší

Samotného objasnění termínu osob bez přístřeší již skýtá jisté komplikace. Mnozí odborníci se přiklánějí k názoru, že za výstižnější lze stále považovat spíše pojem bezdomovec, kde je výraz domov asociován s určitou úrovní jistoty a bezpečí, což tento pojem činí výstižnějším. Tak či onak se jedná o osoby bez trvalého domova, které se ocitají v situaci bezprostřední nouze. Bezdomovectví pak představuje krajní podobu sociálního vyloučení. V rámci tohoto vymezení je však důležité zmínit skutečnost, že se mezi bezdomovci nacházejí také osoby, které si bezdomovectví zvolily jako svůj životní styl a jsou spokojení. Tito lidé se také málokdy stávají klienty sociálních služeb, čerpají totiž z jiných zdrojů, protože je pro ně ze všech skupin bezdomovců nejméně příjemné záviset na institucionalizované pomoci. Početně se však jedná o zanedbatelnou menšinu (Matoušek, Koláčková, Kodymová, 2005, s. 315 – 316).

V souvislosti s problematikou osob bez přístřeší považuji za důležité zmínit vliv totalitního režimu, který hluboce poznamenal vnímání sociální marginality v české prostředí. Majoritní společnost většinou vnímá bezdomovectví jako jakési specifikum „nové doby", aniž si uvědomuje, jak hluboko sahají kořeny minimálně některé jeho formy do minulosti (tuláctví, žebravá chudina, potulní tovaryši apod.). Není to tak dávno (tj. před rokem 1989), co řada lidí žila ve svobodárnách, podnikových

ubytovnách a maringotkách přesouvaných podle toho, jak se měnilo místo práce. Tito jedinci často neměli jiné zázemí domova (Matoušek, Koláčková, Kodymová, 2005, s. 318).

Z hlediska klasické kategorizace lze rozlišit *zjevné*, *skryté* a *potenciální bezdomovectví*. Zjevné znamená, že víme o bezdomovectví daných osob a zároveň ony samy svou situaci definují jako ohrožující a využívají sociálních služeb. Skryté bezdomovectví čítá osoby okolím označené jako bezdomovecké, které však z nejrůznějších důvodů sociálních služeb nevyužívají. Potenciální bezdomovectví se týká osob akutně ohrožených ztrátou domova, jako jsou např. obyvatelé domů určených k demolici nebo squatteři. Mezi osobami bez přístřeší lze najít jedince závislé na návykových látkách, zejména závislost na alkoholu, která často vzniká až během života na ulici. Bezdomovectvím jsou však ohroženi také lidé dlouhodobě nezaměstnaní, senioři, lidé adaptovaní na život v institucích, příslušníci etnických menšin a migranti (Matoušek, Koláčková, Kodymová, 2005, s. 316 - 317).

2.3.Osoby závislé na návykových látkách

Stejně jako bezdomovectví i užívání návykových látek má hluboké kořeny v minulosti, dokonce patří mezi nejstarší lidské činnosti. Prakticky až do 19. století byly centrem zájmu u návykových látek především jejich léčebné účinky. Teprve s postupující industrializací začalo docházet k rozšiřování a zneužívání psychoaktivních látek obecně (Fischer, Škoda, 2009, s. 116). Závislost na návykových látkách lze definovat jako *„soubor psychických (kognitivních, emočních, behaviorálních) a somatických změn, které se rozvinuly v důsledku opakovaného užívání určité psychoaktivní látky. Závislost může mít somatický i psychický charakter… Rozvoj probíhá ve specifických fázích s různou latencí“* (Fischer, Škoda, 2009, s. 122).

S ohledem na široké spektrum návykových látek jsou v následujících řádcích rozlišovány pouze alkoholismus a závislost na nealkoholových látkách, a to z důvodů odlišné tolerance společnosti (Fischer, Škoda, 2009, s. 117). K pití alkoholu je česká společnost velmi tolerantní a patří v přepočtu na obyvatele k největším konzumentům ve vyspělém světě. Přestože se Česká republika připojila k *Evropskému akčnímu plánu o alkoholu* s cílem předcházet a omezovat škody způsobené alkoholem, spotřeba

alkoholu stále roste. Úsilí by tedy mělo být zaměřeno především na snahu o snížení spotřeby, nejen na podporu umírněné konzumace (Urban, Dubský, 2008, s. 112). Oproti tomu užívání nealkoholových látek je často spojeno s následnou stigmatizací, která je silnější než „nálepka“ alkoholik, tudíž identifikace se subkulturou jedinců závislých na nealkoholových látkách je mnohem pravděpodobnější. V obou případech je však na danou problematiku nutné hledět jako na patologii celé společnosti (Fischer, Škoda, s. 117 a 120).

Alkoholismus i závislost na nealkoholových látkách mají stejně negativní důsledky pro rodinu, zaměstnání a interakci s okolím. Na rozdíl od alkoholismu, jehož vývoj je plíživější, dochází k rozvoji závislosti u nealkoholových látek a následným negativním důsledkům mnohem rychleji. Krom přijetí vzorců chování charakteristických je pro subkulturu závislých na nealkoholových látkách nebezpečím ztotožnění se s jejich hierarchií hodnot, což ve skutečnosti znamená snížení šancí na změnu tohoto způsobu života na minimum (Fischer, Škoda, 2009, s. 120). Závislost je spojena se ztrátou pracovního výkonu, pracovních dovedností a především návyků potřebných k výkonu řádného a trvalého povolání, což bývá také jeden z nejdůležitějších faktorů pro ohrožení sociálním vyloučením. Z tohoto hlediska je konečným stádiem ztráta zaměstnání a sociálních vztahů s ním spojených. Tato společenská izolace otevírá dveře kriminálnímu chování, které je v naprosté většině sekundárním problémem závislosti (Fischer, Škoda, 2009, s. 117).

Na vzniku závislosti se podílí nejvíce vliv sociální skupiny, party. Dále mohou pravděpodobnost vzniku závislosti zvyšovat osobnostní rysy. Zde se jedná konkrétně o zvýšenou potřebu vyhledávat nové zážitky, sklon k riskantním strategiím nebo snížená citlivost k obecnému ohrožení. Mezi důležité faktory však patří také sociální nerovnost a chudoba. Nelze zapomínat také na určité vývojové fáze člověka, které mohou vykazovat vyšší vnímavost ke zneužívání návykových látek. Jedná se především o počátek dospívání, často spojený s experimentováním s návykovými látkami. Tyto látky však mohou také působit jako kompenzace stresu při nástupu do zaměstnání anebo naopak při odchodu do starobního důchodu (Fischer, Škoda, 2009, s 97 – 99).

2.4. Osoby vracející se z výkonu trestu

Tradiční trest odnětí svobody představuje ochranu společnosti před přímým působením pachatele během doby, kdy je vězněn. Zároveň však vtlačuje jedince hlouběji do kriminogenní subkultury, což může vést k určitému odpojení se od majoritní společnosti (Matoušek a kol., 2007, s. 103). Jedná se o velmi závažný životní zlom, zejména u prvotrestaných jedinců, kteří tak získávají silné sociální stigma. Nálepka již trestaného a pro společnost tedy potenciálního kriminálníka jedinci zůstává i po odpykání trestu (Fischer, Škoda, 2009, s. 181).

V souvislosti s uvěznění jedinec přichází o základní opory, bez jejichž existence je pozdější sociální začlenění, které by majoritní společnost akceptovala jako normální, pravděpodobné jen minimálně. Co se týče výše zmíněných základních opor, jedná se o ztrátu sociálních kontaktů včetně rodiny a ztrátu zaměstnání, bez něhož jedinec prakticky není schopen návratu do společnosti, aniž by páchal další trestnou činnost. Ztráta zaměstnání podobně jako u osob závislých na návykových látkách vede také ke ztrátě pracovních návyků a dovedností. Obě zmíněné základní opory a jejich absence patří k nejdůležitějším oblastem působení při zacházení s odsouzenými vězni (Fischer, Škoda, 2009, s. 181 – 182). V českých věznicích mají v současné době podobu tzv. *programů zacházení*, jejichž obsahem jsou na základě komplexního posouzení odsouzeného pracovní, vzdělávací, speciálně výchovné a zájmové aktivity (Matoušek a kol., 2007, s. 103).

Z hlediska ohrožení sociálním vyloučením s sebou pobyt ve vězení přináší rizikové systémové procesy, zejména *prizonizaci* a *institucionalizaci*. Prizonizace je specifická adaptace, během níž dochází k přijetí subkulturních norem a pravidel, ale také bohužel k postupnému vyhasínání vzorců chování potřebných k životu mimo brány věznice. Institucionalizace vyjadřuje zase adaptaci na vysoce organizovaný způsob života ve vězení, provázený ztrátou samostatnosti a iniciativy (Fischer, Škoda, s. 182 – 183). U osob ve výkonu trestu odnětí svobody dochází také k *ideologizaci*. Tento proces je zvlášť nepříznivý zejména z důvodu převzetí specifických racionalizací, spočívajících především v ospravedlňování vlastního delikventního chování, hledání a nacházení jeho příčin v okolí, nejčastěji ve společnosti jako takové (Fischer, Škoda, 2009, s. 185).

Na vzniku kriminálního chování se podílejí multifaktoriální příčiny. Jednotný model osobnosti neexistuje. Přestože je ale každá osobnost jedinečná, lze u delikventní populace nalézt shodné znaky. Krom psychologických aspektů jako jsou neschopnost připuštění si následků svých činů, míra reaktivity a impulzivity v prožívání, rigidita myšlení nebo bezohlednost a agresivita při dosahování cílů lze spatřovat provázanost s chudobou, dlouhodobou nezaměstnaností, prostitucí či závislostmi obecně (Fischer, Škoda, 2009, s. 164 – 165).

2.5.Prostituující se osoby

Sexuologický slovník definuje prostituci jako *„propůjčování vlastního těla k sexuálním úkonům s jinou osobou za úplatu, a to jak v přímém fyzickém kontaktu, tak prostřednictvím různých nástrojů“* (Capponi, Hajnová, Novák, 1994, s. 109). Patří k jedněm z nejstarší sociálních jevů. Společností je vnímán negativně především z důvodů propojení s mnoha doprovodnými jevy, ohrožujícími vnitřní bezpečnost země. Dle Urbana a Dubského se jedná *„zejména o závažnou trestnou činnost (drogová kriminalita, obchodování s lidmi, komerční sexuální zneužívání dětí), ale také o zdravotní rizika, která tuto činnost doprovázejí“* (Urban, Dubský, 2008, s. 182).

Motivace k provozování prostituce může být dána *vnějším tlakem*, kdy jsou jedinci do nabízení sexuálních služeb vmanipulováni okolnostmi a okolím. Zde lze sledovat spojitost s chudobou a nedostatkem pracovních příležitostí v místě bydliště. K prostituci bývají však jedinci dohnáni také *vlastní potřebou*, kdy do prostituční scény vstoupí kvůli sklonu k promiskuitnímu chování a tento způsob práce se pro ně stává do jisté míry koníčkem. Přestože jedinec nebyl předtím k sexu odmítavý, ve chvíli, kdy se jednoznačně definuje jako prostitutka/prostitut, majoritní společností začne být posuzován jinak. Třetí cesta k prostituci je dána *racionální úvahou*, která končí závěrem, že sex je mnohem svobodnější a nezávislejší zaměstnání než jiné profese a navíc lze takto vydělat poměrně dost peněz (Matoušek, Koláčková, Kodymová, 2005, s. 253 – 255).

K plošnějšímu ohrožení sociálním vyloučení dochází při odchodu z prostituční scény, kdy jedinci narážejí krom problematiky budoucího povolání také na problémy s bydlením a všeobecné snížení standardu konzumního života. Co se týče hledání

zaměstnání, komplikují tuto situaci často absentující stabilní režim, smysl pro povinnost, disciplína a dochvilnost. Řada jedinců disponuje také nízkou kvalifikací. Navíc peníze pro ně ztratily svou hodnotu, nebo se naopak staly jedinou hodnotou, která je zajímá. Změna, přinášející nutnost peníze vydělávat pracněji a rozumně s nimi hospodařit, není tak přitažlivá. V oblasti bydlení jsou k dispozici pouze finančně náročná provizoria jako např. ubytovny či podnájmy. Pokud jedinec tedy nemá partnera/partnerku, kteří by byli ochotni se spolupodílet na nákladech domácnosti, přežívá takovýto člověk jen velmi obtížně. Často právě v tomto bodě dochází k návratu k prostituci. Snížení standardu konzumního života přináší další finanční problémy. Prostituující se osoby mají finančně náročné návyky, jakými jsou např. kouření drahých cigaret, nakupování drahého oblečení a kosmetiky. Nezřídka se také stává, že tito jedinci pocítí vážné zdravotní a psychické následky svého způsobu života, které jim už nedovolují žít v běžném partnerském vztahu (Matoušek, Koláčková, Kodymová, 2005, s. 255 a 261).

2.6.Dimenze sociálního vyloučení

Jednou z podstatných a pro tuto práci užitečných vlastností konceptu sociálního vyloučení je jeho multidimenzionalita. Definice dimenzí sociálního vyloučení slouží výlučně k analytickým účelům z důvodů vzájemného prostupování těchto oblastí. Mezi odborníky bohužel nelze najít konsensus nad výčtem a vymezením jednotlivých dimenzí.

Sirovátka popisuje sedm různých oblastí, ve kterých se sociální vyloučení projevuje. První dimenzí tvoří dimenze *ekonomická*, jejímiž faktory jsou dlouhodobá nezaměstnanost, nízký příjem pod úrovní životního minima, absolutní či relativní chudoba. Druhou dimenze je definována jako *sociální* a zahrnuje rozbití tradičních společenských institucí (rodina, manželství), ale také bezdomovectví či kriminalitu. V třetí, *politické* dimenzi, se jedná o upírání politických práv a neúčast ve volbách. Čtvrtou dimenzi tvoří dimenze *komunitní*, která se ohlíží na nepřijatelné životní podmínky, devastované obydlí a jeho okolí, špatný přístup ke službám, absenci šancí získat podpory sociálních institucí. Pátá, dimenze *individuální*, zahrnuje faktory fyzického či mentálního handicapu, nemoci, nedostatečného či zcela chybějícího vzdělání a kvalifikace. Šestá dimenze je definována jako dimenze *prostorová*, kam patří

problematika koncentrace sociálně vyloučených osob v oblastech se zvýšeným rizikem kriminality, nekvalitním obydlím a s ním související kvalitou života, obydlím ve špatném životním prostředí bez potřebných infrastruktur. Poslední, dimenze *skupinová*, pak kumuluje výše uvedené dimenze v libovolných kombinacích (Sirovátka, 2004, s. 19).

Littlewood se zmiňuje o pěti hlavních dimenzích sociálního vyloučení - dimenzi ekonomickou, sociální a kulturní, symbolickou, politickou a prostorovou. Tyto dimenze mohou v rozdílných situacích zasahovat do určitých oblastí lidské existence v různé intenzitě bez ohledu na to, zda jsou nutně všechny zapojeny v každé situaci (Littlewood, 1999, s. 1 – 22). V následujících řádcích jsou jednotlivé dimenze podrobně popsány.

Ekonomická dimenze se opírá o skutečnost, že ekonomické faktory představují klíčové aspekty celého procesu. Ačkoli fenomén sociálního vyloučení nemůže být redukován pouze na tyto faktory, postavení na trhu práce ovlivňuje nejen finanční příjem, ale také možnost participace na dalších společenských aktivitách. Z hlediska významu ekonomické dimenze lze tedy pozornost zúžit na marginalizaci jedinců či skupin na pracovním trhu, tedy na nezaměstnanost a odsun do nestabilních a podhodnocených pozic. Tím vstupuje do popředí především problematika dlouhodobé nezaměstnanosti, jejíž existenci vyvolávají a udržují příčiny objektivního i subjektivního charakteru. Mezi objektivní příčiny lze řadit např. nedostatek pracovních příležitostí, k subjektivním patří např. nedostatečné vzdělání či praxe. Specifickou skupinu pak tvoří příčiny pocházející z diskriminace, ať už na základě pohlaví, věku, zdravotního stavu nebo etnicity (Toušek in Walach, 2009, s. 12). Na druhou stranu nezaměstnanost vždycky nemusí vést k vyloučení, pokud se nezaměstnaní mohou spolehnout na pomoc rodiny, přátel či státu, popřípadě dodatečně naleznou uplatnění v ilegálních ekonomických strukturách. Co však může být zdrojem sociální vyloučení, je neadekvátní mzda nebo plat.

Kulturní a sociální dimenze se v souvislosti se sociálním vyloučením opírá o stav nesdílení kulturního a sociálního kapitálu majoritní společností. Prakticky se jedná o vyloučení ze sociálních sítí, které se podílejí na zlepšení sociálního statusu jedince. Kulturní kapitál představuje soubor získaných předpokladů jedince nebo skupiny k dosažení určitého statusu, jehož hlavním indikátorem je úroveň dosaženého vzdělání. Míra vzdělání se přitom zásadním způsobem podílí na výši příležitostí k získání

zaměstnání či schopnosti jedince orientovat se ve společnosti a jejím právním systému. Sociálním kapitálem je chápán jako souhrn aktuálních i potenciálních zdrojů, které může jednotlivec využívat díky svým konexím s ostatními lidmi. Jinými slovy sociální kapitál odkazuje na bohatství známostí. V sociálních sítích sociálně vyloučených osob panují spíše silné vazby než slabé, z čehož však vyplývají jisté nevýhody v případech hledání zaměstnání, které se stává neefektivním z důvodu stále stejným informací obíhajících v těchto sítích (Toušek in Walach, 2009, s. 12 - 13).

Politická dimenze sociálního vyloučení se odráží v upření občanských, politických, ale v extrémním případě i základních lidských práv určitým jedincům či skupinám. Mezi symptomy politického vyloučení patří neschopnost participace a následná nízká účast při volbách. Neschopnost participace zapříčiňuje často nevědomost, apatie nebo přání vyhnout se jakémukoli styku s představiteli státního aparátu. Neúčast na volbách omezuje nejen možnosti podílet se na rozhodování o věcech veřejných i soukromých, ale paralelně může vést k prohloubení problémů sociálně vyloučených. Protože sociálně vyloučené osoby až na výjimky nepatří mezi voliče žádné politické strany, volení zástupci mohou jejich potíže ignorovat, potažmo jejich situaci zhoršovat. Dochází tak k vyloučení nejen z vlivu na společnost, ale i na vlastní osud. (Mareš, 2006, s. 22).

Symbolická dimenze bývá nazývána také termínem tzv. *subjektivní vyloučení*, což plně vystihuje podstatu této dimenze. Ta totiž spočívá ve stigmatizaci a marginalizaci některých sociálních skupin majoritní společností, ovšem ne v rovině skutečného a aktivního vylučování, ale ve vylučování verbálním. Prakticky to znamená manifestaci odporu. K vyloučení v jeho symbolické rovině může docházet u těch skupin, jejichž jinakost je spatřována majoritou jako deviantní, což často vede k vyloučení jejich členů na základě negativních stereotypů a předsudků. Mezi těmito skupinami a majoritní společností vzniká napětí, zvláště když se nabízí snadný způsob identifikace takových skupin, např. pro jejich etnicitu, národnost nebo sociální status. Subjektivní percepce situace je pro sociální jednání jedinců i skupin velmi důležitá (Radostný, Rabušic in Walach, 2009, s. 13 – 14).

Prostorová dimenze reprezentuje nejviditelnější obraz sociálního vyloučení. Atributy sociální vyloučení nespočívají pouze na straně obyvatel určitého území, ale i v území samotném, přičemž zde funguje určitá korelace - území se může stát vyloučeným,

pakliže se v něm soustředí sociálně vyloučení, stejně tak může určité území vzhledem k jistým charakteristikám podnítit sociální vyloučení svých obyvatel (Lupton, Power in Walach, 2009, s. 14). Řešení problému prostorového vyloučení je často hledáno spíše na straně nebo na úkor vylučovaných subjektů než v ovlivňování strukturálního kontextu a podmínek jejich života. Státní správa jej vnímá především jako problém ekonomický (zbavování se neplatičů v obecních domech) a problém bezpečnosti ostatních obyvatel, což je velmi populistický úhel pohledu, který neuvažuje o zájmech a bezpečnosti sociálně vyloučených osob (Mareš, 2008, s. 10). Navíc se ve vyloučených oblastech postupně formují vzorce chování, které zde představují základní mechanismy přežití, zatímco v prostředí většinové společnosti by byly chápány jako maladaptivní. Tyto vzorce chování mohou být výsledkem adaptace na sociální vyloučení, ale také důsledkem jejich reprodukce prostřednictvím socializace (Lupton, Power in Walach, 2009, s. 14).

Vymezení dimenze prostorového vyloučení však vyžaduje umístění této problematiky do mnohem širšího rámce úvah o sociálních nerovnostech a jejich vyústění v segregaci. Tento pojem vyjadřuje nerovnoměrné rozmístění různorodých skupin obyvatelstva v obytných částech města, čímž je poukazováno na společenské problémy související s rezidenční segregace, neboli nadprůměrným či podprůměrným zastoupením určité skupiny obyvatel v jistých částech města ve vztahu k podílu této skupiny ve městě jako celku. K této segregaci dochází nejčastěji na základě etnické, kulturní a socioekonomické příslušnosti obyvatel (Temelová, Sýkora in Walach, 2009, s. 14). Rezidenční segregaci lze členit na dobrovolnou a nedobrovolnou. Dobrovolná segregace představuje separaci či odloučení, odkazuje k situaci, kdy si jedinec nebo domácnost svobodně vyberou místo svého bydliště, kde žijí lidé, k nimž nějakým způsobem patří nebo by rádi patřili. Nedobrovolná segregace vyjadřuje vyloučení, kdy jsou jedinci či domácnosti nuceny žít na nevyhovujícím místě, ze kterého by rádi odešli, ale zabraňuje jim v tom řada bariér (Burjanek in Walach, 2009, s. 14).

3. Význam sociálního začleňování

Účelem této kapitoly je užší vymezení sociálního začleňování zejména z hlediska jeho významu a možností v rámci České republiky. Dále jsou zde popsány konkrétní

příklady praktické realizace sociálního začleňování demonstrované na příkladech Občanského sdružení Salinger a Centra inkluzivního vzdělávání.

Jak již bylo zmíněno, sociální začleňování lze chápat jako proces, během něhož jsou zajišťovány příležitosti osobám, které představují oběti nebo alespoň potenciální oběti sociálního vyloučení, integrovat se do společnosti za předpokladu přiznání veškerých práv potřebných k participaci na ekonomickém, politickém, sociálním a kulturním životě společnosti. Zároveň dojde k vyvážení podmínek jejich bytí takovým způsobem, aby dosáhly úrovně, odpovídající standardu v dané společnosti (Sirovátka, 2004, s. 23). Úspěch začlenění do společnosti se odvíjí od toho, nakolik je menšina (*outgroup*) schopna mobilizovat solidaritu majority (*core – group*). Solidaritu však nelze chápat jak objektivní faktor, musí být majoritní společností skutečně pociťována, a to ve smyslu opravdové ochoty zahrnout do sebe další jedince, kteří budou disponovat stejnými právy jako ostatní členové tzv. *terminální komunity*. Tato komunita je v tomto smyslu definována jako nejširší solidární skupina, v rámci které je jedinec významně integrován. Začlenění jedince do komunity probíhá pak do takové míry, aby se cítil být jejím právoplatným členem. Zásadní roli zde sehrává sdílení společných vazeb, které uspořádávají solidaritu – rasu, teritorium, jazyk nebo náboženství. Pokud lidé sdílejí společné vazby, pociťují také přímé emocionální sepětí. Jinými slovy se majoritní skupina se podělí s minoritou o své společenské výhody, pokud menšina přijme hodnoty většinové společnosti. Podle pravidel vytváření multikulturní společnosti, která představuje ideální řešení pro současnou problematiku, by určitá vlastní identita minoritní skupiny měla zůstat zachována. Je však velmi obtížné získat přes rozdíly mezi skupinami možnost stát se rovnoprávným, nebo alespoň ne nezvýhodněným (Alexander in Musilová, 2012, s. 14).

Sociální začleňování je v řadách sociálních pracovníků chápáno většinou jako protipól k procesu sociálního vylučování, vymezení obsahu tohoto termínu pro ně však představuje výraznější obtíže. Definují jej často spíše s odkazem na konkrétní problémy konkrétní skupiny klientů. Schopnost nahlédnout do problematiky procesu sociálního začleňování vyjadřuje jejich upozornění, že zatímco sociální vyloučení probíhá obvykle rychle, proces opětovného sociálního začlenění bývá podstatně složitější a časově náročnější. Celkově se však jedná se o termín méně zažitý (Mareš, 2008, s. 49). Tato skutečnost může být dáno tím, že zatímco koncept sociálního vyloučení popisuje

nežádoucí procesy, ke kterým reálně ve společnosti dochází, koncept sociálního začleňování představuje volbu konkrétních intervencí, které by procesu vylučování měly zabránit. To je ale vždy velmi obtížné a díky existenci široké palety možných ideových a faktických řešení jednoznačně nedefinovatelné. Jedná se tedy spíše o otázku „dobré praxe“ konkrétní realizované politiky v konkrétním institucionálním prostředí dané země či regionu než o obecně definovatelný koncept (Horák in Mareš, 2008, s. 49).

Většina lokálních aktérů (zejména z řad pracovníků v neziskovém sektoru) spojuje užívání pojmu sociálního začleňování s jazykem evropských grantových schémat, na kterých se sociální pracovníci větší či menší měrou podílejí. Jsou zde tak nuceni tento termín využívat a postupně se seznamovat s jeho obsahem (Mareš, 2008, s. 49).

3.1. Možnosti sociálního začleňování

Obecně lze možnosti sociálního začleňování vymezit prostřednictvím jednotlivých dimenzí podobně jako v případě sociálního vyloučení. Proces sociálního začleňování zahrnuje tři základní dimenze. První dimenze, **dimenze politická**, zahrnuje občanská práva a participaci na politickém procesu ve společnosti, což představuje podmínku pro získání sociálních práv. Další oblast tvoří **ekonomická dimenze**, která je naplňována vztahem tržních mechanismů a poskytováním pracovní síly. Podmínkou sociální práv je pak aktivní účast jedince na trhu práce. Cílem se zde tedy jeví hlavně rozvoj lidského kapitálu, zvyšování zaměstnanosti a zaměstnatelnosti, podpora rovného přístupu k zaměstnání zahrnující také znevýhodněné skupiny. Poslední dimenze představuje **dimenzi politickou**. Ta je spojena s participací na společenském životě, možností ovlivňovat problémy, které se jedince přímo dotýkají a podílením se na spolurozhodování o vlastním životě ve společenském kontextu. Z hlediska výše zmíněných dimenzí se na první pohled může zdát, že zaměstnanost je jediným skutečným mechanismem sociálního začleňování. V takovém případě by se však jednalo o nepřiměřenou redukci na ekonomické faktory, protože pak by bylo zhola nemožné sociálně začlenit ty, kteří zaměstnání získat nemohou. Je potřeba nalézt také jiné formy možnosti uplatnění se ve společnosti než jen skrze zaměstnání, aby bylo možné jak objektivně z pohledu společnosti, tak subjektivně z pohledu jedince

považovat proces sociálního začleňování za realizovatelný a žádoucí. (Sirovátka, 2004, s. 25 – 27).

Prakticky se možnosti sociálního začleňování opírají o **Strategii boje proti sociálnímu vyloučení na období 2011 – 2015**. Tato koncepce přináší opatření za účelem řešení situace obyvatel sociálně vyloučených lokalit a zároveň území, na kterém se sociálně vyloučená lokalita nachází. Zaměřuje se nejen na již existující sociálně vyloučené lokality, ale také na místa, ve kterých obyvatelstvo nebo jeho část může být vzhledem ke své sociální a ekonomické situaci ohroženo sociálním vyloučením, a to jak z hlediska odchodu do sociálně vyloučené lokality, tak z hlediska toho, že se celé toto území postupně stane sociálně vyloučenou lokalitou. Strategie je vymezena následujícími oblastmi – bezpečnost; bydlení; sociální služby, rodina a zdraví; vzdělávání; zaměstnanost a dávkové systémy; regionální rozvoj (Šimáček, 2011, s. 5).

Oblast **bezpečnosti** se opírá o vznik komunikačních pracovních skupin, kde se budou pravidelně setkávat orgány samosprávy, obecní policie, Policie ČR, terénní sociální pracovníci, úřady práce, probační a mediační služba, školy, zástupci neziskových organizací, případně zástupci sociálně vyloučených lokalit. Jednání těchto skupin by mělo sloužit k výměně informací o bezpečnostní situaci v jednotlivých sociálně vyloučených lokalitách s cílem umožnit policii efektivně zasahovat v rámci prevence i při řešení trestné činnosti. Dále se jedná o zřízení pozic specialistů na řešení lichvy kvůli využití adekvátní metod vyšetřování. Dalšími body jsou zvýšení ochrany obětí trestných činů prostřednictvím legislativní úpravy a podpora preventivních vzdělávacích programů pro nezletilé osoby ze sociálně vyloučených lokalit zaměřených na téma finanční gramotnosti, základního právního povědomí a primární prevence. Nakonec by měla být zrealizována také rozsáhlá mediální kampaň proti netoleranci a xenofobii (Šimáček, 2011, s. 11 – 16).

Oblast **bydlení** vychází z přípravy nové koncepce podpory sociálního bydlení. Ta by měla zahrnovat vznik institutu bytové nouze, specifikaci okolností, za kterých mohou osoby v bytové nouzi požádat o zajištění příslušné formy sociálního bydlení, legislativní změny směřující k vyššímu zapojení obcí do zajišťování bytových potřeb, cílenější směřování dotací z evropských strukturálních fondů a podporu poskytovatelům sociálních služeb při realizaci sociálního bydlení. V rámci forem sociálního bydlení lze

rozlišit krizové ubytování, tréninkové bydlení a dlouhodobé sociální bydlení. Z hlediska dlouhodobé perspektivy by měla koncepce sociálního bydlení vést k efektivnějšímu uspokojení specifických potřeb cílové skupiny v oblasti bydlení (posilováním individuálního přístupu, zvýšením odpovědnosti cílové domácnosti, větší možností výběru z alternativ bydlení) (Šimáček, 2011, s. 19 – 21).

Oblast **sociálních služeb, rodiny a zdraví** zahrnuje vytvoření metodiky pro plánování rozvoje sociálních služeb na úrovni obcí a krajů, která by se opírala o zkušenosti z komunitního plánování a o dobrou praxi z již zavedené metodiky plánování sociálních služeb. Dále sem patří vytvoření funkční sítě dostupných sociálních služeb zohledňující potřeby obyvatel sociálně vyloučených lokalit, propojení plánování sociálních služeb s jejich financováním, vytvořit multidisciplinární přístup v rámci sociálně-právní ochrany dětí a sociálních služeb, předcházet umístění dítěte mimo rodinu a podporovat náhradní rodinnou péči i návrat dítěte do rodiny, vytvořit systém vzdělávání pro subjekty zapojené do problematiky sociálně vyloučených lokalit a zlepšit dostupnost zdravotní péče.

Oblast **vzdělávání** vyžaduje změnu ve financování mateřských, základních a středních škol, posílení dostupnosti, kvality a využívání předškolní péče, posílení otevřenosti a kvality základního a středního vzdělávání s důrazem na kvalitní profesní přípravu, transformaci v péči o ohrožené děti a posílení poradenského systému, posílení metodické připravenosti stávajících i budoucích pedagogických pracovníků a nakonec také posílení kvality a grantové podpory vzdělávání sociálně vyloučených dětí. Zde považuji za významnou zejména snahu zamezit tomu, aby zřizovatelé základních škol volili zřizování přípravného ročníku jako levnější varianty k posílení sítě mateřských škol, které jsou dle odborníků místem nejlepší investice do budoucnosti člověka (Šimáček, 2011, s. 47 – 53).

Oblast **zaměstnanosti a dávkových systémů** čítá opatření spočívající v prohloubení motivace k práci, soběstačnosti a k aktivnímu přístupu řešení sociální situace. Zde se jedná např. o bonifikaci příjemce dávky vykonávajícího veřejnou službu. Další bodem jsou komplexní programy na podporu zaměstnanosti osob ze sociálně vyloučených lokalit, které zahrnují systém řazení osob do předefinovaných stupňů podle uplatnitelnosti na trhu práce, na jejichž základě by byla jednotlivým osobám věnována

pozornost profesních poradců. Patří sem také podpora podnikatelských aktivit v sociálně vyloučených lokalitách. Nakonec je zde zahrnuta prevence zadlužování a řešení předluženosti v sociálně vyloučených lokalitách s cílem zvýšit ochranu spotřebitele ve věci finančních půjček a spotřebitelských úvěrů prostřednictvím vytvoření mezioborové platformy k předluženosti a prováděním pravidelného monitoringu ochrany spotřebitele (Šimáček, 2011, s. 80 – 87).

Oblast **regionálního rozvoje** se opírá o rozvoj komunitní práce, která má potenciál využít přirozených a často dobrovolných zdrojů uvnitř komunity, zejména pak pospolitosti a sousedství. Nejedná se ani tak o univerzální nástroj řešení problematiky sociálního vyloučení jako spíš o aktivizaci a zapojení obyvatel v místech, kde lze identifikovat ustálená kooperující společenství a kde rozvoj komunity není segregačním nástrojem. Patří sem také spolufinancování projektů sociální ekonomiky soukromoprávními subjekty s ohledem na problematičnost získání úvěru na rozjezd či rozvoj vlastní podnikatelské činnosti. Dále tato oblast zahrnuje přípravu globálního grantu, který by umožňoval podporu i malých žadatelů, a fondu malých projektů na podporu sociálního začleňování za účelem pomoci aktivizovat osoby žijící v sociálně vyloučených lokalitách, a to zkompetentňováním malých občanských sdružení a lokálních iniciativ. Nakonec jsou zde zahrnuty také studie o migraci za prací a migraci z důvodů bytové krize. Tento požadavek reaguje na absenci relevantní studie, která by sledovala aktuální trendy v migraci obyvatel ohrožených sociálním vyloučením. Vyplývá zde potřeba integrace migrujících pracovních sil jako jednoho z nástrojů pro zvyšování zaměstnanosti (Šimáček, 2011, s. 88 – 91).

3.2.Sociální služby

Zákon o sociálních službách definuje sociální službu *jako „činnost nebo soubor činností podle tohoto zákona zajišťující pomoc a podporu osobám za účelem sociálního začlenění nebo prevence sociálního vyloučení“* (zák. č. 108/2006 Sb., o sociálních službách). S ohledem na problematiku sociálního vyloučení a ohrožení sociálním vyloučením jsou poskytovány tyto služby – odborné sociální poradenství, azylové domy, domy na půl cesty, kontaktní centra, nízkoprahová denní centra, noclehárny, služby následné péče, terapeutické komunity, terénní programy, sociální rehabilitace, sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi a nízkoprahová zařízení pro děti a

mládež. Tyto služby reprezentují zástupce všech tří druhů sociálních služeb – sociální poradenství, sociální péče i sociální prevence. Pro účely této práce jsou blíže charakterizovány pouze některé z konkrétních sociálních služeb.

Odborné sociální poradenství (§37) je dle zákona poskytováno s ohledem na potřeby jednotlivých sociálních skupin v rámci občanských poraden, manželských a rodinných poraden, poraden pro seniory, poraden pro osoby se zdravotním postižením, poraden pro oběti trestných činů a domácího násilí a soustřeďuje se také na osoby, jejichž způsob života může vést ke konfliktu se společností. Co se týče konkrétních činností, zahrnuje takto služba zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutickou činnost a pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.

Terénní programy (§69) představují služby poskytované osobám, které vedou rizikový způsob života nebo jsou tímto způsobem života ohroženy. Patří sem uživatelé návykových látek, osoby bez přístřeší, osoby žijící v sociálně vyloučených komunitách a jiné sociálně ohrožené skupiny s cílem tyto osoby vyhledávat a minimalizovat rizika jejich způsobu života. Důležitým aspektem této sociálně služby je možnost poskytovat ji anonymně. Mezi základní činnosti této služby patří zprostředkování kontaktu se společenským prostředím a pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.

Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi (§65) mají podobu terénní nebo ambulantní formy. Jsou poskytovány rodině s dítětem, jehož vývoj je ohrožen v důsledku dopadu dlouhodobě krizové sociální situace, kterou rodiče nedokáží sami bez pomoci překonat. Z konkrétních činností této služby sem patří výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutická činnost a pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.

Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež (§62) poskytují ambulantní i terénní formy služby dětem a mládeži ve věku 6 až 26 let, které jsou ohroženy společensky nežádoucími jevy s cílem zlepšit kvalitu jejich života předcházením nebo snížením sociálních a zdravotních rizik souvisejících se způsobem jejich života, umožnit jim lépe

se orientovat v jejich sociálním prostředí a vytvářet podmínky k řešení jejich nepříznivé situace. Stejně jako v případě terénních programů i tato služba může být poskytována anonymně. Základní činnosti této služby jsou shodné se základními činnostmi sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi (zák. č. 108/2006 Sb., o sociálních službách).

3.2.1. Občanské sdružení Salinger

Občanské sdružení bylo založeno v Hradci Králové v roce 1997 s cílem poskytovat mladým lidem podporu v začleňování do společnosti a hájit jejich oprávněné zájmy. Své jméno dostalo podle spisovatele J. D. Salingera, který ve svém díle *Kdo chytá v žitě* popisoval situaci velice blízkou myšlence, jež vedla ke vzniku organizace. Občanské sdružení Salinger zahrnuje v současné době celkem šest pracovišť různého zaměření. Centrem jejich společného zájmu je však dítě a jeho potřeby. Služby jsou poskytovány dětem a mládeži v lokalitě Moravského předměstí v rámci Nízkoprahového klubu Modrý pomeranč, dále dětem, mládeži a celým rodinám v sociálně vyloučených lokalitách v rámci Komunitních center Pražská a ZIP (dříve Amaro Phurd). Pozornost je věnována také žadatelům o náhradní rodinnou péči a pěstounským rodinám v rámci střediska Stopa čápa. Triangl se zaměřuje na rodiny v obtížných životních situacích. V rámci spolupráce se Statutárním městem Hradec Králové je provozováno také prorodinné centrum Budulínek s dětským koutkem, nekuřáckou kavárnou, učebnou a tělocvičnou (Občanské sdružení Salinger, 2013). S ohledem na spolupráci s Komunitním centrem ZIP při sběru dat do výzkumného šetření a jejich působení ve zkoumané lokalitě se dále věnuji v rámci Občanského sdružení Salinger prezentaci právě této služby.

Komunitní centrum ZIP je nepobytovou službou určenou rodinám ohroženým nebo stiženým sociálním vyloučením v Hradci Králové. Podpora a pomoc těmto rodinám napomáhá k jejich lepší orientaci v běžném životě a je poskytována radou, učením se či sdílením obtížných životních situací. Cílem služby je umožnit lidem ohroženým nebo stiženým sociálním vyloučením zůstat součástí jejich přirozeného prostředí a posilovat jejich kompetence pro zvládání obtížných životních situací. V rámci tohoto centra zaměřeného na sociálně aktivizační služby je posilována schopnost uživatelů uspět ve společnosti, zejména v oblastech bydlení, finanční gramotnosti, zaměstnanosti a vzdělávání, dále je kladen důraz na osvětu v oblasti sociálně patologických jevů, které

představují riziko pro konkrétní věkové skupiny. Komunitní centrum ZIP usiluje také o zvyšování počtu možností pro rodiny s dětmi trávit volný čas společně pořádáním různých workshopů a dalších akcí pro rodiče s dětmi. Pozornost je upírána také na zvyšování počtu příležitostí pro trávení volného času se skupinou vrstevníků v rámci odpoledních klubů.

V Komunitním centru ZIP jsou realizovány následující programy – *Čhavale* (pro děti od 6 do 13 let), *Bengoro* (pro mládež od 13 do 21 let) a *Poradenství* (pro dospělé od 21 let). Program Čhavale se zaměřuje na aktivní a smysluplné trávení volného času, zvládání školních povinností, komunikaci s vrstevníky a další aktivity, které jsou pro tuto cílovou skupinu atraktivní a rozvíjí jejich schopnosti a dovednosti. Program Bengoro se zaměřuje na prevenci sociálně patologických jevů, přípravu do školy a na budoucí povolání, komunikační a prezentační dovednosti a také na rozvoj a podporu dovedností, které klienti již mají (např. hra na hudební nástroj, tanec). Poradenství se zaměřuje na hájení práv a zájmů klientů, zprostředkování kontaktů na odborníky, pomoc s dalším vzděláváním a uplatněním ve společnosti. Terénní forma probíhá v přirozeném prostředí klientů převážně na Slezském a Moravském Předměstí, ale i v dalších lokalitách v rámci celého Hradce Králové (Občanské sdružení Salinger, 2013).

3.3. Inkluzivní vzdělávání

Jönsson definuje inkluzivní vzdělávání jako *„uspořádání běžné školy způsobem, který může nabídnout adekvátní vyučování všem dětem bez ohledu na jejich individuální rozdíly, přičemž nezáleží na druhu speciálních potřeb ani na úrovni výkonů žáků“* (Jönsson in Lebeer, 2006). Dle Houška pojem znamená, že *„v podstatě všichni žáci bez ohledu na míru nadání či potřebu vyrovnávacích opatření jsou vzdělávány spolu v hlavním vzdělávacím proudu“* (Houšek in Agentura sociálního začleňování, 2013). Podněty pro inkluzivní vzdělávání vycházejí nejen z potřeby, aby žáci ze sociálně vyloučeného a kulturně odlišného prostředí získávali plnohodnotné vzdělání (Agentura sociálního začleňování, 2013), ale také z hlediska obhájců lidských práv zastávající názor, že inkluze je právo. Umístění dětí se speciálními potřebami do oddělených vzdělávacích tříd má deprivační důsledky. Rozdílné příležitosti pak brání zařazení se do běžného systému vzdělávání, potažmo do normálního života (Lebeer, 2006).

Inkluzívní vzdělávání na základní škole hlavního vzdělávacího proudu vychází z výbavy dítěte, se kterou do školy každé dítě vstupuje. Je to právě míra kognitivního a sociálního rozvoje vyvinutá u dítěte během předškolních let, která často předurčuje možnosti integrace dítěte do školního kolektivu a lavice. Většina dětí tento kapitál získává v rodině a během let strávených v mateřské škole, kde si zvyká na dětský kolektiv, nový řád života a prohlubuje si znalosti a dovednosti (Open society fund Praha, 2013). Komplexní kvalitní vzdělávání dětí a mladých lidí tedy představuje dlouhodobé a pozitivní řešení situace v sociálně vyloučených lokalitách. Hlavním cílem je zajistit, aby pokud možno všechny děti prošly běžným vzdělávacím systémem, protože jedině takové nastavení vzdělávacího systému může být oporou budoucí společenské soudržnosti a zároveň vzestupné sociální mobility obyvatel sociálně vyloučených lokalit (Agentura pro sociální začleňování, 2013). Účelem školy pak není pouze získávání znalostí a dovedností, měla by poskytovat také přirozený prostor pro nácvik sociálních dovedností a morálního chování. Proto je potřeba, aby byly děti bez speciálních potřeb vedeny k porozumění a toleranci, ke vnímání hodnoty rozdílů. Škola se tak stává jednou z nejdůležitějších příležitostí pro sociální učení (Lebeer, 2006).

Jak se dále zmiňuje Agentura sociálního začleňování, *„zahraniční i domácí zkušenosti ukazují, že se jedná o dlouhodobý, ale realistický, potřebný a efektivní proces. Shodují se na tom kapacity mezinárodní akademické obce, občané zemí, ve kterých se systémově vydali touto cestou i čeští praktici ze stále se rozrůstajícího počtu škol s inovativními projekty“* (Agentura pro sociální začleňování, 2013). Z hlediska konkrétních opatření vyžaduje realizace inkluzivního vzdělávání:

- multidisciplinární spolupráci institucí pro efektivnější řešení výchovných a vzdělávacích problémů;
- podporu docházky do běžných mateřských škol;
- obohacení výuky ve školách o nové metody a přístupy (zejména omezení frontální výuky a posílení participativních a kooperativních metod);
- zřízení pozic asistentů pedagogů;
- posílení vybavení škol pomůckami pro děti, které na ně materiálně nedosáhnou;
- posílení spolupráce mezi školou, rodinou a komunitou (zprostředkování skrze neziskovou organizaci, škola si může také zřídit pozici svého sociálního pracovníka);
- podpora sebeúcty a sebepoznávání žáků;

- důraz na bezpečné klima školy i třídy jakožto oblasti překonávání předsudků;
- podpora adekvátního vzdělávání pedagogických pracovníků;
- efektivní systém podpory profilace při volbě povolání na 1. i 2. stupni (Agentura sociálního začleňování, 2013).

3.3.1. Centrum podpory inkluzivního vzdělávání

Centrum podpory inkluzivního vzdělávání (dále CPIV) zahájilo svou činnost v roce 2009. Jedná se o celorepublikový projekt zaměřený na partnerskou spolupráci se školami v oblasti zavádění inkluzivních principů do vzdělávání. Jeho financování probíhá prostřednictvím zdrojů Evropského sociálního fondu v rámci Operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost. V pozici partnera se projektu účastní také Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků. Webové stránky CPIV také upozorňují na vnímání inkluzivního vzdělání pouze z hlediska ideálního stavu, ke kterému by měly jeho snahy dojít. Ve skutečnosti lze o inkluzi mluvit už ve chvíli, kdy se začne se zvyšováním míry zapojení u všech žáků. Taky je zde poukázáno na to, že se jedná o proces v podstatě nikdy nekončící (Centrum podpory inkluzivního vzdělávání, 2013).

Úkolem Centra podpory inkluzivního vzdělávání je ověřit a zlepší podmínky inkluzivního vzdělávání, zejména na základních školách. Učitelům a ostatním pedagogickým pracovníkům vybraných škol daného kraje pomáhá multioborový tým složený z několika odborníků (kulturní antropolog, sociální pracovník, speciální pedagog, psycholog a pedagog-didaktik). Tento tým školám poskytuje poradenství, metodickou podporu a dialog při hledání řešení. Vychází z předpokladu, že každá škola má svá specifika, počínaje skladbou dětí, vybaveností didaktickými a kompenzačními pomůckami až po profesní připravenost učitelů. Proto je velká pozornost věnována pečlivému zmapování situace a zjištění aktuálního stavu inkluzivního vzdělávání na dané škole. Na tomto základě tým odborníků pojmenuje silné stránky i oblasti s potenciálním prostorem pro zlepšení a ve spolupráci s vedením školy navrhne změny, které má škola možnost zavést sama, i podpůrná opatření, kterých může dosáhnout ve spolupráci s dalšími institucemi. Cílem je především to, aby se odlišnost stala přirozeným jevem, kulturní rozmanitost inspirací a znevýhodnění, ať už je jakékoli, iniciovalo proces hledání řešení.

S ohledem na geografické umístění zkoumané lokality uvádím také počet zapojených škol na úrovni Královéhradeckého a Pardubického kraje, který činí celkový počet 42. Z toho lze až šest škol již považovat za tzv. *školy dobré praxe*, kde se podstatnou měrou daří zavést podpůrná opatření v péči o děti, které disponují jakoukoli bariérou (Krajský úřad Pardubického kraje, 2012).

4. Výzkumné šetření

Empirická část diplomové práce prezentuje výzkumné šetření v sociálně vyloučené lokalitě ulice Brněnská v Hradci Králové. V následujících podkapitolách je postupně popsána metodologie výzkumného šetření a charakteristika zkoumané lokality.

4.1. Metodologie výzkumného šetření

Pro účely tohoto výzkumného šetření byla zvolena kombinace kvantitativní a kvalitativní metody, a to zejména z důvodu zajištění objektivnějších výsledků. Kvantitativní metoda se opírá o existenci určité reality, která není závislá na našich citech nebo přesvědčení. Oproti tomu kvalitativní metoda vychází z existence většího množství reality dle individuálního vymezení jedince nebo skupiny (Gavora, 2010, s. 37). Reichel definuje kvantitativní metodu jako předpoklad, *„že fenomény sociálního světa (různé jeho aspekty, objekty, procesy ad.), které činí předmětem zkoumání, jsou svým způsobem měřitelné, či minimálně nějak tříditelné, uspořadatelné. Informace o nich, získávané v jisté kvantifikovatelné a co nejvíce formálně porovnatelné podobě. Pak je analyzuje statistickými metodami se záměrem ověřit platnost představ o výskytu nějakých charakteristik, také o jejich vztazích k dalším objektům a jejich vlastnostem apod.“* (Reichel, 2009, s. 40). Kvalitativní metodu Hendl vysvětluje jako metodu, která *„používá induktivní formy vědeckých metod, hloubkové studium jednotlivých případů, nejrůznější formy rozhovorů a kvalitativní pozorování. Cílem je získat popis zvláštností případů, generovat hypotézy a rozvíjet teorie o fenoménech světa. Kvalitativní výzkum je orientován na explorování a probíhá nejčastěji v přirozených podmínkách sociálního prostředí“* (Hendl, 2005, s. 63).

Výhodou kvantitativního metody je vysoká míra reliability, kterou zajišťuje silná standardizace – ta však také často vede k redukci množství zjišťovaných informací, což může způsobit poměrně nízkou validitu výzkumu. V případě kvalitativní metody

dochází k opačnému jevu – nízká úroveň standardizace způsobuje nižší realiabilitu než u kvantitativní metody, zato společně s menším počtem transformací, kterými získávané informace procházejí, vede k větší validitě (Disman, 2002, s. 287).

4.1.1. Výzkumný problém a cíl výzkumného šetření

Tématem této práce je problematika sociálního vyloučení, respektive jeho odraz ve společenských oblastech života obyvatel lokality ulice Brněnská v Hradci Králové. Vzhledem k tomu, že jsem do této lokality v předchozích letech dlouhodobě docházela jako terénní sociální pracovník Komunitního centra ZIP, měla jsem snadnější přístup k získání potřebných dat i možnostem jejich zpracování.

Dle Gavory lze vymezit tři typy výzkumných problémů – deskriptivní, který popisuje situaci, stav nebo výskyt určitého jevu, relační dává do vztahu jevy nebo činitele a kauzální zjišťuje příčinné vztahy (Gavora, 2010, s. 56 a 57). Z hlediska této typologie je **výzkumný problém** diplomové práce deskriptivní a byl definován tímto způsobem: Odraz sociálního vyloučení v životním stylu a seberealizaci obyvatel lokality ulice Brněnská v Hradci Králové. Otázkou tedy je, čím se vyznačuje životní styl obyvatel lokality ulice Brněnská v Hradci Králové. Životní styl je v pro účely této práce vymezen oblastí sociálních vztahů, produktivity a volného času. Součástí je také subjektivní vnímání začlenění do společnosti, které je definováno mírou kontroly nad svým životem, vlastní prospěšnosti komunitě a mírou ocenění ze strany společnosti.

Cílem výzkumného šetření je zjištění rozsahu participace v jednolitých oblastech životního stylu, spokojenosti či nespokojenosti s touto participací v závislosti na pohlaví, věku, pracovní aktivitě a etnické příslušnosti.

4.1.2. Výzkumné otázky a techniky sběru dat

Následující tabulka zobrazuje jednu hlavní a čtyři dílčí (vedlejší) **výzkumné otázky**, jejichž odpovědi jsou zjišťovány výzkumným šetřením. Tabulka zahrnuje také přehled použitých **technik sběru dat**.

Označení otázek	Otázky	Techniky sběru dat
Hlavní výzkumná otázka		
HVO	Čím se vyznačuje životní styl sociálně vyloučených osob v lokalitě ulice Brněnská v Hradci Králové?	dotazník, pozorování
Vedlejší výzkumné otázky		
VVO1	Čím se vyznačuje oblast sociálních vztahů sociálně vyloučených osob v lokalitě ulice Brněnská v Hradci Králové?	dotazník, pozorování
VVO2	Čím se vyznačuje produktivní oblast sociálně vyloučených osob v lokalitě ulice Brněnská v Hradci Králové?	dotazník, pozorování
VVO3	Čím se vyznačuje volný čas sociálně vyloučených osob v lokalitě ulice Brněnská v Hradci Králové?	dotazník, pozorování
VVO4	Čím se vyznačuje subjektivní vnímání společenské participace?	dotazník, pozorování

Tab. 2: Výzkumné otázky a techniky sběru dat

Dotazník se řadí k metodám kvantitativního přístupu. Dle Gavory představuje metodu, která je určena pro hromadný sběr dat o velkém počtu respondentů. Lze jím získávat velké množství informací za cenu malé časové investice (Gavora, 2010, s. 121). Pozorování reprezentuje v tomto případě kvalitativní přístup, kde je na pozorování pohlíženo s důrazem na jeho promyšlené používání. Jak popisuje Hendl, nejedná se u pozorování jen o vizuální, ale také často i o sluchové, čichové a pocitové vjemy. *„Pozorování nám pomáhá doplnit naši zprávu o popis prostředí“* (Hendl, 2005, s. 191).

4.1.3. Výzkumný vzorek a realizace výzkumného šetření

Výběr výzkumného vzorku proběhl **záměrně**. Dle Gavory se takovýto výběr uskutečňuje na základě určení relevantních znaků, tedy těch znaků, které jsou důležité pro dané výzkumné šetření. Tento výběr se uskutečňuje ve spolupráci se skupinou expertů, čímž se zvyšuje jeho přesnost. Jedná se tedy o kvalifikovaný výběr (Gavora, 2010, s. 79). **Výzkumný vzorek** byl tvořen 44 obyvateli ubytovny na ulici Brněnská v Hradci Králové. Kritéria výběru byla stanovena následovně: bydliště v ubytovně na ulici Brněnská v Hradci Králové, věk minimálně 18 let a klient/zájemce o službu Komunitního centra ZIP. Celkem se jednalo o 23 mužů a 21 žen ve věkovém rozpětí 21 až 68 let, kteří byli rozdělení do věkových skupin dle typologie Říčana. Věkové skupiny

byly stanoveny následovně: mladší dospělost – do 30 let, střední dospělost – 31 až 45 let, pozdní dospělost – 46 až 60 let a stáří – nad 60 let (Říčan, 2006, s. 55).

Se zmíněným komunitním centrem jsem spolupracovala i při samotné **realizaci výzkumného šetření**, které bylo uskutečněno v přirozeném prostředí respondentů v rámci terénní sociální práce. Dotazníky jsem vyplňovala společně s respondenty z důvodu ujištění, že respondent skutečně porozuměl významu otázky/výroku. Jako bývalý zaměstnanec tohoto centra jsem za doprovodu stávajících pracovníků, kteří do této lokality pravidelně docházejí, měla ke komunitě blíž a zároveň jsem tak měla možnost snáze zajistit atmosféru bezpečí a důvěry. Cením si proto ochoty a vstřícnosti pracovníků Komunitního centra Amaro Phurd vzhledem k tomu, že se jednalo o práci nad rámec jejich pracovních povinností. Na ubytovně b období sběru dat žilo zhruba 80 lidí. Osloveno bylo celkem 60 osob, z toho 11 oslovených osob vyplnění dotazníků odmítlo. Jako důvod uváděli nejčastěji nechuť a nesmyslnost výzkumného šetření.

Ke sběru dat byla použita adoptovaná verze dotazníku se zaměřením na účast ve společenských aktivitách původně zdravotně postižených osob. Dotazník byl tedy s ohledem na odlišnou cílovou skupinu trochu pozměněn ve formulacích některých otázek nebo výroků, případně byly některé otázky a výroky vynechány úplně. Sběr dat proběhl anonymně. Dotazník zjišťuje míru participace v klíčových oblastech – oblast sociálních vztahů, oblast produktivity, oblast volného čas – a to na základě frekvence společenských aktivit a jejich důležitosti. Další klíčová oblast subjektivního vnímání společenské participace se zabývá ukazateli společenského začlenění - autoregulaci vlastních činností a subjektivním pocitem míry zapojení do společnosti. Dotazník umožňuje zdokumentovat individuální pocity a potřeby dotazovaných osob i objektivní požadavky společnosti. Získaná data tím pádem skýtají informace o rozdílech a prioritách daných skupin. Výše zmíněné klíčové oblasti zajišťují vyváženost všech hledisek (Magasi, Hammel, Heinemann, Whiteneck, Bogner, 2009).

Pro přehlednost popisuji v následujících řádcích konkrétní charakteristiky dotazníku. Jak bylo již výše uvedeno, dotazník se zaměřuje na několik klíčových oblastí. **Oblast sociálních vztahů** se zabývá kontakty s příbuznými a přáteli (fyzicky, po telefonu, přes internet) a partnerskými vztahy. Zkoumá frekvenci aktivit (počet dní v týdnu), důležitost této aktivity pro respondenty a do jaké míry se této aktivitě věnují. (Např.

„Kolik dní v týdnu trávíte s příbuznými?“ Odpovědi: nikdy, 1 - 2 dny, 3 - 5 dní, 6 - 7 dní; Je tato aktivita pro Vás důležitá? Odpovědi ano – ne; Jak moc se této aktivitě věnujete? Odpovědi: dostatečně, nedostatečně, až příliš.) **Produktivní oblast** se věnuje zaměstnání, péči o domácnost, spravování rozpočtu domácnosti, péči o děti a rodinu, škole/kurzu, dobrovolnictví. Zjišťuje, kolik hodin v týdnu se respondent věnuje dané činnosti. (Např. *„Pracuji za mzdu nebo plat.“* Odpovědi: nikdy, 1 - 5 hodin, 6 - 12 hodin, 13 a více hodin.) I v tomto případě dotazovaní posuzovali důležitost těchto aktivit a intenzitu, kterou jim věnují. V **oblasti volného času** se respondenti měli vyjádřit k náboženským/duchovním aktivitám, koníčkům/volnočasovým aktivitám, zábavním a společenským akcím, cvičení/sportování a politické aktivitě. V této oblasti je frekvence aktivit zkoumána v kontextu měsíce. (Např. „Účastním se náboženských/duchovních aktivit.“ Odpovědi: nikdy, 1 – 2x měsíčně, 3 – 4x měsíčně, 5 a vícekrát měsíčně.) Také zde dotazovaní posuzovali důležitost těchto aktivit a intenzitu, kterou jim věnují. **Oblast subjektivního vnímání společenské participace** je ryze výroková se zaměřením na ukazatele společenského začlenění - autoregulaci vlastních činností a subjektivní pocit míry zapojení do společnosti. Respondenti zde vyjadřují míru souhlasu. (Např. „Žiji svůj život tak, jak chci.“ Odpovědi: rozhodně ano, spíše ano, spíše ne, rozhodně ne.)

Další částí výzkumu bylo pozorování, které vychází jednak z mé dvouleté zkušenosti práce terénního sociálního pracovníka ve zkoumané lokalitě, ale také z vjemů získaných během realizace dotazníkového šetření. Roli pozorovatele lze tedy v tomto případě vymezit z hlediska dvou rolí. Za prvé, dle vysvětlení Hendla, jako roli úplného účastníka, pro kterou je typické, že pozorovatel zkoumá lokalitu, ve které sám pracuje. V rámci provádění dotazníkového šetření jsem se však dostala také do role účastníka jako pozorovatele, pro niž je zas běžné, že výzkumník informuje ve zkoumané lokalitě o provádění výzkumu na dané téma (Hendl, 2005, s. 191). Výsledky pozorování při dotazníkovém šetření byly zaznamenávány formou poznámek u otázek/výroků, které vyžadovaly objasnění, případně vyvolávaly pocit studu a jiné emoce. Výsledky dotazníkového šetření pak byly dány do konfrontace s pozorováním v průřezu dvou let mé práce terénního sociálního pracovníka ve zkoumané lokalitě.

4.2. Charakteristika zkoumané lokality

Následující podkapitola nejprve shrnuje obecnou charakteristiku oblasti, ve které se zkoumaná lokalita nachází. V souvislosti s tím je potom vymezen blíže zkoumaný jev sociální vyloučení a samotná lokalita ulice Brněnská.

Statutární město Hradec Králové je krajským městem Královéhradeckého kraje a disponuje veškerou občanskou vybaveností. Do jeho správního obvodu jako obce s rozšířenou působností patří 81 obcí (Uherek, Bělohradská, Pojarová, 2010, s. 24). Ke 31. 12. 2011 ve městě žilo 94 314 obyvatel – 45 280 mužů a 49 034 žen. Věková skupina osob mladších 15 let je zastoupena 13%, skupina osob ve věku 15 – 64 let 68% a osoby ve věku 65 let a výše 19%. K ekonomicky aktivním se řadí 46 188 obyvatel, z toho je 42 829 zaměstnaných (Český statistický úřad, 2011). Dle Uherka, Bělohradské, Pojarové nabídka vzdělávání v Hradci Králové zahrnuje všechny stupně od předškolního až po vysokoškolský. *„V rámci kraje náleží město a jeho okolí k oblastem s nejvyšším počtem vysokoškolsky vzdělaných obyvatel“* (Uherek, Bělohradská, Pojarová, 2010, s. 24). Jak popisuje Český statistický úřad, obyvatelé mají k dispozici také širokou nabídku sociálních služeb. S ohledem na sledovanou cílovou skupinu lze rozlišit služby poradenské, terénní sociální práci, azylové bydlení a noclehárny, kontaktní centra pro uživatele drog, nízkoprahové kluby pro děti a mládež a pečovatelskou službu (Český statistický úřad, 2011). Uherek, Bělohradská, Pojarová se zmiňují, že *„mezi poskytovatele těchto služeb patří magistrát města, oblastní charita, Laxus, o. s., Salinger, o. s., Romodrom, o. s., Občanské poradenské středisko, o. p. s. a Helpcentrum, o. s.“* (Uherek, Bělohradská, Pojarová, 2010, s. 24).

4.2.1. Sociální vyloučení v Hradci Králové

V Hradci Králové došlo v souvislosti s problematikou sociálního vyloučení k identifikaci následujících lokalit: Pražská ulice, Okružní ulice, ubytovna na ulici Brněnská a ubytovna Pernocto na Kydlinovské ulici. Z hlediska fenoménu sociálního vyloučení se však v uvedených lokalitách jedná spíše o ulice nebo objekty se zvýšenou koncentrací sociálně vyloučených osob, případně osob sociálním vyloučením ohrožených. Za skutečnou sociálně vyloučenou lokalitu lze považovat dnes již neexistující dům na ulici Kydlinovská (Uherek, Bělohradská, Pojarová, 2010, s. 24). K zániku této lokality došlo v roce 2010, kdy byl objekt prodán jeho majitelem (Vláda

ČR, 2011). Takovýmto zrušením sociálně vyloučené lokality sice dojde k místnímu vyřešení problému, ale původní obyvatelé často odcházejí bydlet ke svým příbuzným do vedlejší obce, málokdy za hranice kraje, čímž ovšem dochází pouze k přelívání problému, ne k jeho řešení (Královéhradecký kraj, 2010, s. 13 – 14).

Přesto považuji za důležité objasnit charakter tohoto objektu, a to zejména z důvodů demonstrace jednoho z velmi závažných případů sociálního vyloučení. Řada poskytovatelů sociálních služeb v Hradci Králové jej považovala za nejhorší objekt především z hlediska kvality bydlení. Jak již bylo uvedeno, dům patřil do soukromého vlastnictví a nacházel se v průmyslové periferii města. Mezi obyvateli převažovaly romské rodiny s dětmi, které bydlely jednak v ubytovacích jednotkách přímo v domě, dále pak v garážích přestavěných na ubytovací jednotky. Celý ubytovací komplex byl v průměru obýván cca 90 lidmi. Výše nájmu se pohybovala okolo 1000 Kč za osobu, ať už dotyčný bydlel v domě nebo garáži, přičemž počet obyvatel jedné místnosti se pohyboval mezi 6 – 10 osobami. V domě i garážích se topilo elektrickými přímotopy a kamny na tuhá paliva. Dle slov Uherka, Bělohradské, Pojarové byla lokalita označována za *„poslední záchytnou stanici pro neplatiče nájemného a jinak zadlužené Romy“* (Uherek, Bělohradská, Pojarová, 2010, s. 25).

4.2.2. Identifikace lokality ulice Brněnská

S ohledem na fenomén sociálního vyloučení je na ulici Brněnská předmětem pozornosti poskytovatelů sociálních služeb především ubytovna Brněnská, bývalá ubytovna firmy Petrof. (Tato firma stále sídlí v těsné blízkosti ubytovny). Primárně je tato ubytovna určena pro sociálně slabé rodiny s dětmi. Žijí zde romské i neromské rodiny v poměru téměř 1 :1 v celkovém počtu asi 100 osob.

Dobrá dostupnost MHD a samostatné malometrážní ubytovací jednotky s vlastním sociálním zařízením a kuchyňkou výrazně zvedají standard dostupnosti služeb i podmínek k bydlení. Do bytů je také zavedena elektřina i teplá voda. V současné době je objekt majetkem města, a tak se jeho obyvatelé řídí nejen domovním řádem, ale musí také splňovat stanovené podmínky, aby byli vůbec ubytováni (viz přílohy 1 a 2). Je samozřejmostí, že obyvatelé ubytovny musí platit pravidelně nájem, udržovat čistotu (zejména co se týče zacházení s odpadem) a respektovat noční klid. Proto se tedy

nejedná o typickou sociálně vyloučenou lokalitu, nýbrž lokalitu se zvýšenou koncentrací osob sociálně vyloučených, případně sociálním vyloučením ohrožených (Uherek, Bělohradská, Pojarová, 2010, s. 25).

5. Analýza a interpretace výsledků

Tato kapitola objasňuje jak analýzu dat, tak výsledky celého výzkumného šetření, které jsou znázorněny v grafech a tabulkách s následným okomentováním včetně konfrontací s výsledky pozorování. Nakonec se zde nachází závěrečné shrnutí výzkumného šetření a doporučení pro praxi.

5.1. Analýza dat

Pro účely zpracování dat byla zvolena **popisná (deskriptivní) statistika**, která dle Průchy *„zjišťuje a sumarizuje informace, zpracovává je ve formě grafů a tabulek a vypočítává jejich číselné charakteristiky…“* (Průcha, 2010, s. 1). Popisná statistika sleduje dvě hlavní skupiny charakteristik – charakteristiky úrovně (polohy) rozdělení četností a charakteristiky variability rozdělení.

Charakteristiky úrovně se měří pomocí různých druhů středních hodnot, což jsou dle Hindlse a kol. *„jednoduché číselné charakteristiky, pomocí kterých můžeme nahradit a zobecnit hodnoty souboru“* (Hindls a kol., 2007, s. 29). Střední hodnoty počítané z celého výzkumného souboru se nazývají průměry, z nichž mezi nejdůležitější patří aritmetický průměr, harmonický průměr, geometrický průměr a kvadratický průměr. Střední hodnoty počítané pouze z vybraných hodnot výzkumného souboru představují další skupinu, mezi něž patří modus a medián. Tyto střední hodnoty však nepředstavují tak kvalitní charakteristiku polohy jako průměry, proto by měl být příslušný průměr jako charakteristika polohy spočítán vždy, modus a medián jen jako střední hodnoty doplňkové (Hindls a kol., 2007 s. 29). Vzhledem k tomu, že zkoumaná data neobsahují žádné extrémní hodnoty, které by mohly zkreslit výsledky analýzy, lze použít jako zástupce středních hodnot aritmetický průměr.

Pro účely kvantifikace byly přiřazeny jednotlivým odpovědím číselné hodnoty (viz příloha č. 3). V případě měření spokojenosti v oblasti sociálních vztahů, produktivní oblasti a oblasti volného času mohly odpovědi nabývat hodnot 0 až 12, přičemž 0

vyjadřuje největší spokojenost. Tzv. *koeficient spokojenosti* byl vypočítán tak, že se vynásobila důležitost aktivity pro respondenta s hodnotou odpovědi, v jaké míře se aktivitě věnuje. Tyto výsledky byly následně zprůměrovány. Čím více se blížily 0, tím byla spokojenost respondentů vyšší a naopak. Pokud se jedná o oblast subjektivního vnímání společenské participace, byly zde odpovědím přiřazeny hodnoty 1 až 5. Průměrné hodnoty z každé oblasti byly také počítány s ohledem na věk, pohlaví, pracovní aktivitu a etnickou příslušnost, doplněné o poznatky z pozorování.

5.2. Výsledky výzkumného šetření

Následující kapitola interpretuje výsledky frekvence společenských aktivit. Dále je zde popsána spokojenost se společenskými aktivitami, jak ji vnímali respondenti, a nakonec subjektivní vnímání společenské participace.

5.2.1. Frekvence společenských aktivit

První část dotazníků byla zaměřena na četnost aktivit v oblasti sociálních vztahů, produktivní oblasti a v oblasti volného času. Respondenti každou aktivitu dané oblasti vždy zařadili do časových rozmezí, které jsou uvedeny v následujících grafech.

Oblast sociálních vztahů

Z následujícího grafu lze vyčíst, že téměř 80% respondentů tráví čas se svým partnerem/partnerkou. S ohledem na sledovaný jev sociálního vyloučení je zajímavé také procento trávení času s příbuznými a přáteli, které je vyšší než udržování kontaktu s příbuznými a přáteli po telefonu/přes internet. Tuto skutečnost přičítám zejména faktu, že řada respondentů má skutečně vážné obtíže se svým zařazením na pracovní trh, tudíž se pak téměř denně potýká také s finančními problémy, které jim nedovolují zaplatit si takovéto služby. O to víc však tráví čas s přáteli a příbuznými v osobním kontaktu.

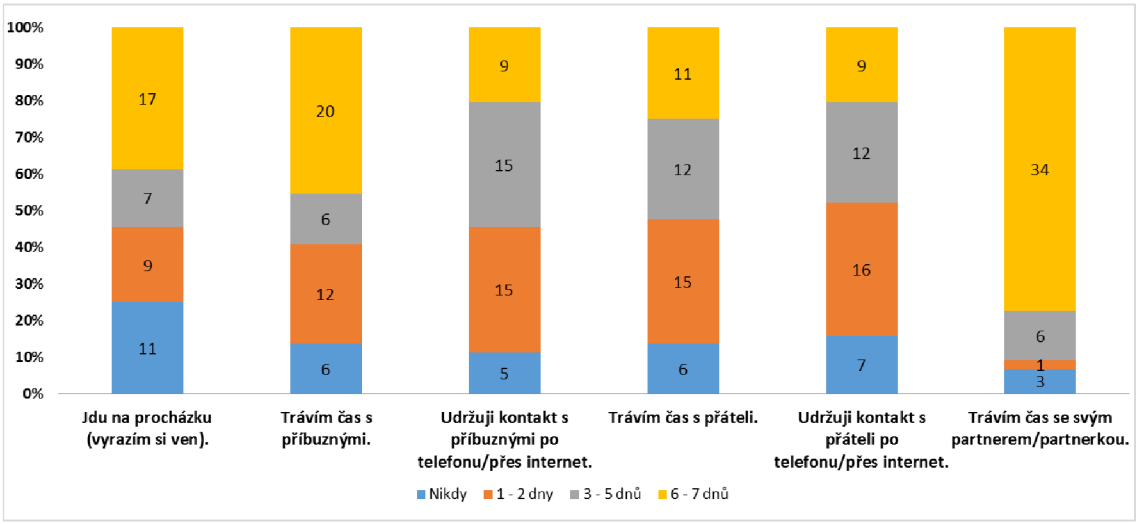

Graf 1: Oblast sociálních vztahů: Kolik dní v týdnu se věnujete následujícím aktivitám?

K příčinám komplikací na pracovním trhu patří jednoznačně nízká úroveň vzdělání a bohužel také etnická příslušnost. Zde je však nutné přihlédnout k segregační politice ve školství, která i přes existenci jasně stanovených protidiskriminačních opatření stále izoluje žáky s ohledem na etnicitu a původ, a xenofobnímu založení velké části majoritní společnosti. Jak popisuje Mareš, „sociálně vyloučení lidé mají nálepku nepřizpůsobivých, nepracovitých…“ Často je jev generalizován na celou skupinu osob žijících v prostorově vymezených obydlích bez ohledu na národnost, individuální schopnosti, vlastnosti a dovednosti (Krajský úřad Královéhradeckého kraje, 2010, s. 1). Důsledky se tedy dotýkají i neromských rodin, což dokazuje, že sociální vyloučení je problémem etnickým spíše z hlediska veřejného mínění, ve skutečnosti se jedná především o problém sociální.

Produktivní oblast

V níže uvedeném grafu patří mezi nejvýraznější hodnoty především úplná absence dobrovolnické činnosti a téměř úplná absence chození do školy/kurzu nebo rekvalifikace. To přisuzuji zejména zaměření se spíše na hledání práce a brigád, čili činnosti, která by alespoň minimálně pomohla zlepšení finanční situace rodiny. Co se týče poměrně vysokého procenta práce za mzdu nebo plat, je nutné zmínit, že se zde často jedná o zkrácené úvazky a sezónní brigády, které jinak spadají do kategorie tzv. *neúplné zaměstnanosti*. Také se často jedná o práce na černo, což je ve skutečnosti tzv. *nepravá nezaměstnanost* (Matoušek, Koláčková, Kodymová, 2005, s. 300). Jak popisuje Mareš, *„marginalizace jedinců i sociálních kategorií na trhu práce se projevuje nejen*

nízkými výdělky, ale i nejistotou pracovního místa, nepříliš atraktivním charakterem a podmínkami jejich práce, ale i vyšším podílem nestandardních pracovních poměrů mezi nimi" (Mareš, 2006, s. 19).

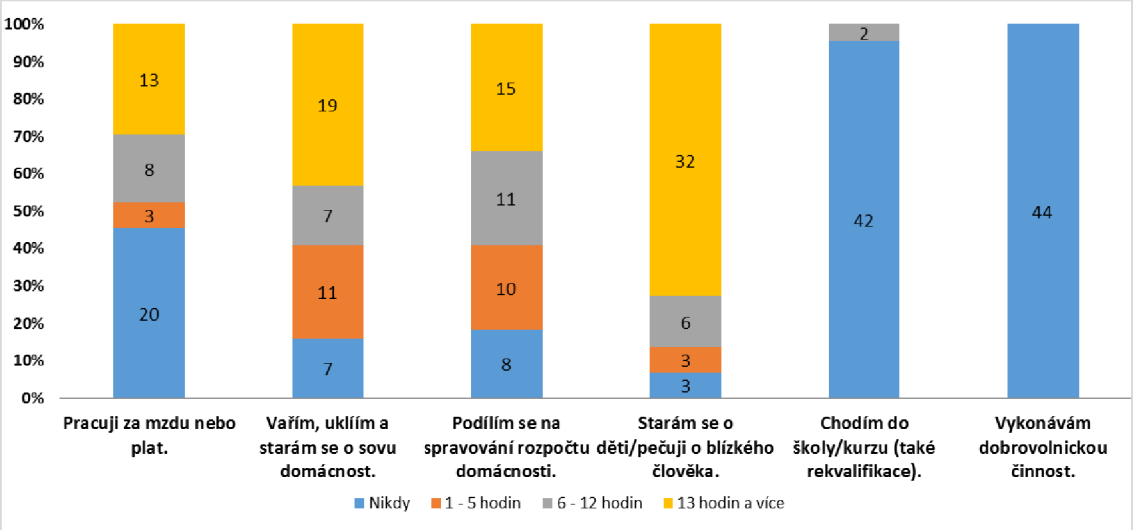

Graf 2: Produktivní oblast: Kolik hodin v týdnu se věnujete následujícím aktivitám?

Co se týká otázky dovzdělávání se, bojuje zde většina respondentů s pocitem marnosti takovýchto aktivit, často si nevěří a považují to v dospělosti už za ztrátu času nebo příležitost, kterou dávno promarnili. Z hlediska pozorovaného žebříčku hodnot je pro ně důležitější soustředit se na hledání přivýdělku anebo na případnou péči o děti či blízkého člověka, jak potvrzuje i tento graf. Dle Mareše se na tom může podílet i fakt, že se u sociálně vyloučených osob vytrácí důvěra vůči majoritní společnosti, jejím pro ně často abstraktním systémům, které po nich požadují nesrozumitelné a nepřijatelné závazky (Mareš, 2006, s. 11). V otázce vaření, úklidu, péče o domácnost a spravování rozpočtu domácnosti záleží velmi na tom, zda se jedná o muže nebo ženu. Muži, se častěji spíše podílejí na spravování rozpočtu, ženy na vaření, uklízení a péči o domácnost. Až tedy na případy samoživitelek, které se však objevily pouze výjimečně. V oblasti práce za mzdu nebo plat je potřeba si uvědomit, že se zde jedná ve většině případů o zkrácené úvazky, často načerno, tedy spíše brigády. Příčiny byly vysvětleny již výše.

Oblast volného času

Z následujícího grafu je patrné, že se zde respondenti vyjadřují k aktivitám, na které dosáhnou finančně pouze v omezeném počtu. Budu-li se k těmto aktivitám vyjadřovat

jednotlivě, koníčky a volnočasové aktivity z velké části vykrývá nabídka sociálních služeb Komunitního centra ZIP. Pro řadu respondentů představuje koníček třeba i brouzdání po internetu nebo dívání se na televizi, což je z hlediska chápání koníčku jako smysluplné volnočasové aktivity dost zkreslující zjištění. Kino/sportovní utkání a jiné zábavní akce stejně jako pěstování sportu jsou aktivitami přímo úměrnými finančním možnostem jedince, zatímco oslavy/večírky a jiné společenské akce respondenti vnímali spíše z pohledu rodinných oslav a sešlostí, které jsou v této komunitě poměrně časté. Může se jednat také o akt utužování zázemí pro tzv. náhradní solidaritu. Jak popisuje Mareš, *„nenachází-li solidaritu ze strany společnosti jako celku, hledají ji mezi vlastními“* (Mareš, 2006, s. 11).

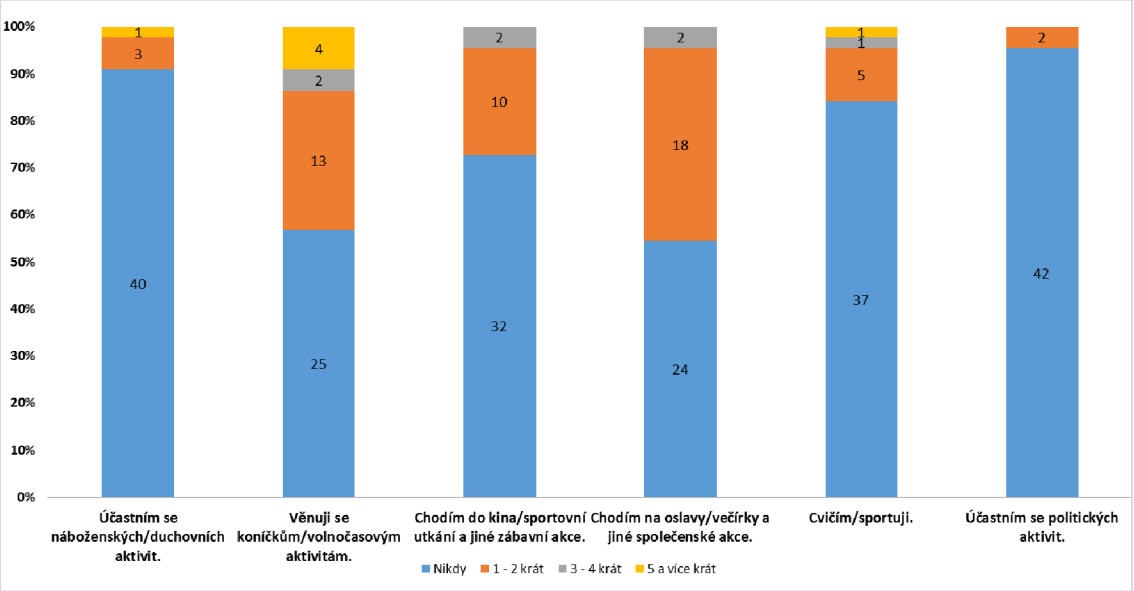

Graf 3: Oblast volného času: Kolikrát za měsíc se věnujete následujícím aktivitám?

Zvláštní skupinu pak tvoří účast na náboženských/duchovních aktivitách a účast na politických aktivitách. V obou případech lze pozorovat vysokou míru absence účasti, která má však rozdílné vysvětlení. Pokud se jedná o náboženské/duchovní aktivity, lze mluvit o určitém nepochopení ze strany respondentů, kteří si takovéto aktivity spojovali s pravidelným chozením do kostela a činnostmi, odrážejícími spíše ortodoxní víru. Z vlastní pozorovatelské zkušenosti ale vím, že se mezi nimi nachází větší počet věřících (většinou katolíků), než ukazuje graf. Za neúčastí na politických aktivitách se skrývá především již zmíněná nedůvěra vůči systémům majoritní společnosti. Neúčast na volbách omezuje nejen možnosti podílet se na rozhodování o věcech veřejných i soukromých, ale paralelně může vést k prohloubení problémů sociálně vyloučených.

Protože sociálně vyloučené osoby až na výjimky nepatří mezi voliče žádné politické strany, volení zástupci mohou jejich potíže ignorovat, potažmo jejich situaci zhoršovat. Dochází tak k vyloučení nejen z vlivu na společnost, ale i na vlastní osud. (Mareš, 2006, s. 22).

5.2.2. Spokojenost se společenskými aktivitami

V této podkapitole je měřena úroveň spokojenosti v oblasti sociálních vztahů, produktivní oblasti a oblasti volného času, a to v závislosti na věku, pohlaví, pracovní aktivitě a etnické příslušnosti. Dle zmíněných třídících znaků jsou rozděleny i tabulky. Respondenti se zde vyjadřovali k tomu, zda je pro ně konkrétní aktivita dané oblasti důležitá a jak moc se jí věnují. Jak již bylo uvedeno v podkapitole Analýza dat, odpovědi zde mohly dosahovat hodnot 0 až 12, přičemž se jedná o průměrné hodnoty tzv. *koeficientu spokojenosti*. Čím se hodnoty blížily více 0, tím byla spokojenost respondentů vyšší a naopak.

Věkové kategorie	**Oblast sociálních vztahů**	**Produktivní oblast**	**Oblast volného času**
Mladší dospělost (do 30 let)	2,42	2,75	2,08
Střední dospělost (31 - 45 let)	2,50	2,90	1,30
Starší dospělost (46 - 60 let)	4,56	3,44	2,44
Stáří (nad 60 let)	4,67	1,33	3,33
Celkový průměr	**3,05**	**2,86**	**1,89**

Tab. 3: Hodnocení spokojenosti s ohledem na věk

Dle uvedené tabulky lze říci, že spokojenost v oblasti sociálních vztahů počínaje starší dospělostí výrazně klesá. Z pohledu pozorovatele vidím příčinu u věkové skupiny mladší a střední dospělosti především v nespokojenosti s možnostmi internetového a telefonního spojení, které vychází z nižšího finančního standardu respondentů. U starších respondentů se k tomu přidávají také zdravotní komplikace, které omezují v pohybu za přáteli a rodinou, žijícími mimo zkoumanou lokalitu. V případě věkových skupin starší dospělosti a stáří se začínají vyskytovat ztráty sociálních vazeb také z důvodu úmrtí.

V případě produktivní oblasti patří mezi nejméně spokojené věková skupina starší dospělosti. Zde je důvod jednoznačný – jedná se o skupinu obecně nejhůře zařaditelnou na pracovní trh, která stojí také často mimo nabídky rekvalifikačních kurzů. S ohledem na výši věku lze předpokládat, že si respondenti více uvědomují omezené možnosti zajištění svých rodin a více na ně doléhá znechucenost systémem, který pro ně na pracovním trhu nemá místo. Naopak nejspokojenější jsou v této oblasti respondenti věkové kategorie stáří, což je způsobeno zaměřením se na péči o mladší členy rodiny, kterou jsou přes často četné zdravotní komplikace schopni vykonávat, což je spojeno pocitem užitečnosti a seberealizace.

Co se týče oblasti volného času, zde jsou naopak nejnespokojenější právě respondenti věkové skupiny stáří. S ohledem na výčet jednotlivých aktivit této oblasti lze důvod nespokojenost vidět v kombinaci zdravotních omezení a finanční nedostupnosti. Převládají však zdravotní komplikace. Nejspokojenějšími jsou příslušníci věkové skupiny střední dospělosti, která čítá také nejvíce zaměstnaných lidí. Těm se logicky navyšuje finanční zázemí, což s sebou nese i bohatší možnosti trávení volného času.

Pohlaví	**Oblast sociálních vztahů**	**Produktivní oblast**	**Oblast volného času**
Muž	2,91	3,09	2,13
Žena	3,19	2,62	1,62
Celkový průměr	**3,05**	**2,86**	**1,89**

Tab. 4: Hodnocení spokojenosti s ohledem na pohlaví

V závislosti na pohlaví lze nespokojenost v oblasti sociálních vztahů považovat za vyrovnanou s ohledem na to, že mezi respondenty bylo 23 mužů a 21 žen. Nedosahuje ani nijak extrémních hodnot, což zapříčiňuje zejména to, že obyvatelé v této lokalitě žijí sami pouze ve výjimečných případech a v rámci sousedského spolužití jsou poměrně silně stmeleni. Obecně v sociálních sítích sociálně vyloučených osob panují spíše silné vazby než slabé, z čehož však vyplývají jisté nevýhody v případech hledání zaměstnání, které se stává neefektivním z důvodu stále stejným informací obíhajících v těchto sítích (Toušek in Hirt, Jakoubek, 2006, s. 293 - 295).

Produktivní oblast se vyznačuje větší nespokojeností na straně mužů, což je logické s ohledem na jejich typickou pozici živitelů rodiny. Důsledky sociálního vyloučení na muže v této oblasti doléhají silněji, protože jsou vystaveni ze strany ostatních členů rodiny tlaku hlavní zodpovědnosti za finanční situaci rodiny. Zejména u romského etnika jsou tyto vzorce rolí v rodině velmi silné. Naopak od romských matek se očekává jako hlavní pracovní aktivita péče o domácnost. Samozřejmě v tomto smyslu už dávno dochází v mnoha rodinách k určité transformaci.

V oblasti volného času jsou výrazně spokojenější ženy. Pokud jsou na mateřské/rodičovské dovolené, mají na volnočasové aktivity více času i přes celodenní péči o děti, případně o další členy rodiny. V případě že pracují, byť na zkrácený úvazek, jsou za práci mnohem vděčnější než muži. A to především z důvodů menších očekávání na výši výplaty ze strany ostatních členů rodiny. Muži si naopak hodně stěžují – jednak na málo práce, ale také na málo peněz za vykonanou práci. Cítí se v práci, zvláště pokud se jedná o Romy, terčem podvodů a neférového jednání.

Pracovní aktivita	**Oblast sociálních vztahů**	**Produktivní oblast**	**Oblast volného času**
Pracovně aktivní	2,75	3,17	1,50
Pracovně neaktivní	3,40	2,50	2,35
Celkový průměr	**3,05**	**2,86**	**1,89**

Tab. 5: Hodnocení spokojenosti v závislosti na pracovní aktivitě

Z výše uvedené tabulky je patrné, že v oblasti sociálních vztahů lze považovat za spokojenější pracovně aktivní respondenty, přičemž za pracovně aktivní byli z hlediska charakteru dotazníku považováni také respondenti na mateřské/rodičovské dovolené. Rozdíl ve spokojenosti oproti pracovně neaktivním respondentům ale není příliš velký. Pracovně aktivní respondenti sice disponují prostředky na telefon a internet, zato už nezbývá tolik času na osobní kontakty. Pracovně neaktivní se nacházejí v přesně opačné situaci. Jak lze ovšem vyčíst z grafu, absence možnosti aktivně využívat telefon a internet je zdrojem větší nespokojenosti.

V rámci produktivní oblasti jsou nespokojenějšími pracovně aktivní respondenti. Ať už se jedná o respondenty na mateřské/rodičovské dovolené nebo o skutečně zaměstnané

respondenty, příčinou nespokojenosti je především nedocenění jejich snahy ze strany okolí, majoritní společnosti, která ze svého původního negativního hodnocení jen velmi zřídka ustupuje. Zaměstnaní respondenti se často cítí v neúctě nejen kvůli výši platu/mzdy, ale také z hlediska vztahů na pracovišti.

S oblastí volného času jsou naopak spokojenější více pracovně aktivní respondenti, kterým se díky pravidelnějšímu příjmu peněz otevírá více možností trávení volného času, na které pracovně neaktivní respondenti finančně nedosáhnou.

Cítíte se být Romem?	**Oblast sociálních vztahů**	**Produktivní oblast**	**Oblast volného času**
Ano	2,90	2,83	1,87
Ne	3,36	2,93	1,93
Celkový průměr	**3,05**	**2,86**	**1,89**

Tab. 6: Hodnocení spokojenosti v závislosti na etnické příslušnosti

Oblast sociálních vztahů poukazuje na větší spokojenost u Romů, což vychází z obecně intenzivnější sociálních vazeb mezi příbuznými i přáteli a častější výskyt partnerství/manželství, které lze u tohoto etnika považovat za typické.

V produktivní oblasti vykazují hodnoty minimální rozdíly mezi romskými a neromskými respondenty. Otázka etnické příslušnosti tedy nemá na hodnocení spokojenosti v této oblasti významný vliv.

S oblastí volného času jsou spokojenější zase romští respondenti. Za těžiště jejich volnočasových aktivit lze považovat často činnosti spojené s rodinou, činnosti, které nevyžadují velký finanční kapitál. Nabídka volnočasových aktivit Komunitního centra ZIP rovněž přispívá ke spokojenosti v této oblasti.

Obecné hodnocení spokojenosti/nespokojenosti

Z hlediska celkového hodnocení byla největší nespokojenost respondentů patrná v oblasti sociálních vztahů. Zde se odráží faktory nedostatku finančních prostředků, které by pokryly jednak požadovaný telekomunikační standard, dále také náklady na cestu za příbuznými nebo přáteli v případě místního odloučení. Největší spokojenost

byla zjištěna v oblasti volného času, což je ovlivněno přizpůsobením aktivit této oblasti individuálním možnostem a přijetím tohoto nastavení. Na druhou stranu je potřeba si uvědomit, že v kontextu produktivní oblasti a oblasti sociálních vztahů respondenti vnímají oblast volného času jednak jako oblast s největší mírou vlastního vlivu, ale také jako nejméně významnou.

5.2.3. Subjektivní vnímání společenské participace

Další část dotazníku se zaměřuje na oblast subjektivního vnímání společenské participace, která je členěna do třech dalších podoblastí – kontrola nad svým životem, vlastní prospěšnost komunitě a ocenění ze strany společnosti. Respondenti zde vyjadřovali míru souhlasu s jednotlivými výroky, přičemž odpovědím byly přiřazeny číselné hodnoty 1 až 5, podle nichž byly následně vypočteny průměrné hodnoty. Kontrola nad svým životem se opírá o možnosti ovládat a rozhodovat o výsledcích vlastní činnosti. Vlastní prospěšnost komunitě objasňuje míru pocitu užitečnosti a plnohodnotnosti jako člena určitého společenského celku. Nakonec ocenění ze strany společnosti vychází z toho, v jaké míře respondent pociťuje projev úcty a respektu ze strany společnosti. Podobně jako v předchozí podkapitole značí nižší hodnota vyšší subjektivní kontrolu nad svým životem, větší prospěšnost vlastní komunitě a také větší ocenění ze strany společnosti. Výsledné průměrné hodnoty jsou uvedeny v následujících tabulka opět v závislosti na již zmíněných čtyřech třídících znacích – věku, pohlaví, pracovní aktivitě a etnické příslušnosti.

Věkové kategorie	**Kontrola nad svým životem**	**Vlastní prospěšnost komunitě**	**Ocenění ze strany společnosti**
Mladší dospělost (do 30 let)	2,70	2,67	2,88
Střední dospělost (31 - 45 let)	2,42	2,64	2,52
Starší dospělost (46 - 60 let)	2,73	2,87	3,13
Stáří (nad 60 let)	2,87	2,67	2,67
Celkový průměr	**2,59**	**2,70**	**2,75**

Tab. 7: Hodnocení společenské participace v závislosti na věku

S ohledem na věk mají nejsilnější pocit kontroly nad svým životem respondenti střední dospělosti, což souvisí s častějším výskytem pracovní aktivity u této skupiny, která v ní

tak vytváří pocit většího sociálního začlenění. V oblasti prospěšnosti vlastní komunitě se jedná sice pouze o setinové rozdíly, i přesto lze za nejvíce prospěšné považovat opět respondenty věkové skupiny střední dospělosti. Zde je možné stav zdůvodnit stejně jako v oblasti kontroly nad vlastním životem. Také v případě ocenění ze strany společnosti se nejvíce oceňovanými cítí respondenti věkové skupiny střední dospělosti. K pochopení tohoto stavu opět poslouží fakt, že je zde nejvíce pracovně aktivních jedinců, kteří si díky nalezení pravidelného příjmu připadají v očích společnosti cennější, a to i přesto, že na pracovištích zažívají často nerovnocenné jednání.

Pohlaví	**Kontrola nad svým životem**	**Vlastní prospěšnost komunitě**	**Ocenění ze strany společnosti**
Muž	2,82	2,97	3,05
Žena	2,34	2,40	2,43
Celkový průměr	**2,59**	**2,70**	**2,75**

Tab. 8: Hodnocení společenské participace v závislosti na pohlaví

S přihlédnutím k pohlaví lze na všech třech úrovních považovat za společensky více participující ženy. O nejmarkantnější rozdíl se jedná v případě ocenění ze strany společnosti. Zde se promítá otisk očekávání finančního zajištění ze strany ostatních členů rodiny (tedy zevnitř komunity) do pocitu stejného očekávání ze strany společnosti, která si jich v případě nedostání těmto očekáváním necení. V ostatních dvou úrovních jsou výsledky poměrně vyrovnané, neboť počet mužů a žen ve výzkumném souboru byl v poměru 23 mužů a 21 žen.

Pracovní aktivita	**Kontrola nad svým životem**	**Vlastní prospěšnost komunitě**	**Ocenění ze strany společnosti**
Pracovně aktivní	2,65	2,78	2,72
Pracovně neaktivní	2,52	2,60	2,80
Celkový průměr	**2,59**	**2,70**	**2,75**

Tab. 9: Hodnocení společenské participace v závislosti na pracovní aktivitě

Z výše uvedené tabulky je patrné, že v oblasti kontroly nad svým životem jsou na tom lépe pracovně neaktivní jedinci, kteří také ale často tuto oblast rozhodování se o vlastním životě chápali s ohledem na větší svobodu a volný čas. Naopak u pracovně aktivních respondentů se zřejmě vylučovalo pracovní vytížení s možnostmi mít pocit kontroly nad svým životem. Navíc je potřeba si zde uvědomit, že výroky oblasti kontroly nad svým životem často vzbuzovaly u respondentů malé zaražení, což ve skutečnosti mohl být stud, kdy pak bylo pro respondenty snazší zalhat, než si přiznat, že se jim vytrácí kontrola nad svým životem. V oblasti vlastní prospěšnosti komunitě výsledky ukazují u pracovně neaktivních respondentů na větší možnosti seberealizace v aktivitách, které jsou těmito respondenty považovány za prospěšné alespoň komunitě, když ne společnosti jako takové. Na to navazuje vyšší ocenění ze strany společnosti u pracovně aktivních respondentů, ve kterých je skrze pracovní aktivitu posilován pocit, že dělají něco významného pro společnost.

Cítíte se být Romem?	**Kontrola nad svým životem**	**Vlastní prospěšnost komunitě**	**Ocenění ze strany společnosti**
Ano	2,61	2,64	2,74
Ne	2,54	2,82	2,79
Celkový průměr	**2,59**	**2,70**	**2,75**

Tab. 10: Hodnocení společenské participace v závislosti na etnické příslušnosti

S ohledem na etnickou příslušnost měla větší pocit kontroly nad svým životem neromská část respondentů. Romové se cítí více cloumaní systémem ve společnosti, jehož složky často nejednají s nimi ale o nich. O to silnější je u romské části respondentů pocit vlastní prospěšnosti komunitě. Jak již bylo zmíněno, aktivity hodnocené respondenty za prospěšné komunitě mohou být zdrojem seberealizace a užitečnosti. Na výsledky ocenění ze strany společnosti má etnická příslušnost ve zkoumané lokalitě jen nepatrný vliv.

Obecné hodnocení společenské participace

Celkově je mezi respondenty nejsilnější pocit kontroly nad svým životem. Jak již bylo zmíněno, výroky oblasti kontroly nad svým životem vzbuzovaly u respondentů malé zaražení, ve skutečnosti zřejmě stud, který mohl způsobit, že přes pocit menší míry

kontroly nad svým životem nebo jeho úplnou absenci bylo pro respondenty snazší lhát. Nejvíc slabě se respondenti cítili v oblasti ocenění ze strany společnosti, což jeden z typických projevů sociálního vyloučení – určitá neúcta až opovržení ze strany majoritní společnosti. Na druhou stranu rozdíly mezi jednotlivými oblastmi nejsou nijak výrazné a s ohledem na to, že odpovědi byly číslovány hodnotou 1 až 5, lze říci, že respondenti míru své společenské participace vnímali lehce negativně.

5.3.Shrnutí výzkumného šetření

HVO: Čím se vyznačuje životní styl sociálně vyloučených osob v lokalitě ulice Brněnská v Hradci Králové?

Životní styl byl definován na základě hodnot ze tří oblastí společenských aktivit – oblasti sociálních vztahů, produktivní oblasti a oblasti volného času. Nejčetnější odpovědi na konkrétní otázky z dané oblasti vyjadřují převládající životní styl. Z hlediska sociálních vztahů v životním stylu respondentů převládá po většinu týdne trávení času s partnerem/partnerkou, chození na procházky a trávení času s příbuznými. Po 2 až 3 dny v týdnu udržují respondenti kontakt s příbuznými po telefonu/přes internet a 1 až 2 dny v týdnu tráví čas s přáteli nebo s nimi udržují kontakt po telefonu/přes internet. Z hlediska produktivní oblasti v životním stylu respondentů převládá absolutní absence chození do školy/kurzu a vykonávání dobrovolnické činnosti. Po 13 hodin a více v týdnu respondenti pečují o děti/blízkého člověka, vaří, uklízí, starají se o domácnost a podílejí se na spravování rozpočtu domácnosti. Téměř polovina také vůbec nepracuje za mzdu nebo plat. Z hlediska oblasti volného času převládá v životním stylu absence účasti na všech dílčích aktivitách, nejvíce na politických, duchovních a cvičení/sportu.

VVO1: Čím se vyznačuje oblast sociálních vztahů sociálně vyloučených osob v lokalitě ulice Brněnská v Hradci Králové?

Tato výzkumná otázka byla zodpovídána na základě porovnání celkové průměrné spokojenosti se spokojeností v závislosti na věku, pohlaví, pracovní aktivitě a etnické příslušnosti. Při hodnocení oblasti sociálních vztahů dosáhla průměrná spokojenost koeficientu 3,05. S ohledem na věk se hodnocení věkových skupin mladé a střední dospělosti vychyluje směrem k větší spokojenosti, naopak věkové skupiny starší dospělosti a stáří se od průměru vychylují směrem k nespokojenosti. V závislosti na

pohlaví jsou muži spokojenější než ženy. Jedná se však o malé odchylky od průměru. S ohledem na pracovní aktivitu patří pracovně aktivní respondenti mezi spokojenější než pracovně neaktivní, opět jen s malými odchylkami od průměru. V závislosti na etnické příslušnosti jsou více spokojenými romští respondenti než neromští.

VVO2: Čím se vyznačuje produktivní oblast sociálně vyloučených osob v lokalitě ulice Brněnská v Hradci Králové?

Tato výzkumná otázka byla zodpovídána na základě porovnání celkové průměrné spokojenosti se spokojeností v závislosti na věku, pohlaví, pracovní aktivitě a etnické příslušnosti. Při hodnocení produktivní oblasti dosáhla průměrná spokojenost koeficientu 2,86. S ohledem na věk se hodnocení věkové skupiny stáří vychyluje směrem k větší spokojenosti. V případě ostatních věkových skupin spokojenost klesá. V závislosti na pohlaví jsou spokojenějšími ženy než muži. S ohledem na pracovní aktivitu patří k víc spokojeným zase pracovně neaktivní respondenti než pracovně aktivní. Etnická příslušnost má na hodnocení spokojenosti v této oblasti zanedbatelný vliv.

VVO3: Čím se vyznačuje volný čas sociálně vyloučených osob v lokalitě ulice Brněnská v Hradci Králové?

Tato výzkumná otázka byla zodpovídána na základě porovnání celkové průměrné spokojenosti se spokojeností v závislosti na věku, pohlaví, pracovní aktivitě a etnické příslušnosti. Při hodnocení oblasti volného času dosáhla průměrná spokojenost koeficientu 1,89. S ohledem na věk se hodnocení věkové skupiny střední dospělosti vychyluje směrem k větší spokojenosti. V případě ostatních věkových skupin spokojenost klesá. V závislosti na pohlaví jsou spokojenějšími ženy než muži. S ohledem na pracovní aktivitu patří k víc spokojeným jednoznačně pracovně aktivní respondenti než pracovně neaktivní. Etnická příslušnost má na hodnocení spokojenosti i v této oblasti zanedbatelný vliv.

VV04: Čím se vyznačuje subjektivní vnímání společenské participace?

Vlastní začlenění do společnosti je definováno celkovým průměrným hodnocením míry kontroly nad svým životem, vlastní prospěšností komunitě a oceněním ze strany společnosti. Tento průměr je dále porovnáván s dílčími průměry v závislosti na věku, pohlaví, pracovní aktivitě a etnické příslušnosti. Průměrná hodnota míry kontroly nad

svým životem dosáhla hodnoty 2, 59. S ohledem na věk se hodnocení vychyluje u věkové skupiny střední dospělosti k větší míře kontroly nad svým životem, u ostatních věkových skupin se vychyluje směrem k menší míře. V závislosti na pohlaví mají výrazně větší pocit kontroly ženy než muži. Pracovní aktivita a etnická příslušnost má na hodnocení míry kontroly nad svým životem zanedbatelný vliv. Průměrná hodnota míry vlastní prospěšnosti komunitě dosáhla hodnoty 2, 70. V závislosti na věku se hodnocení vychyluje výrazněji akorát u věkové skupiny starší dospělosti směrem k menší míře vlastní prospěšnosti komunitě, u ostatních věkových skupin hodnoty odpovídají průměru. S ohledem na pohlaví mají výrazně větší pocit vlastní prospěšnosti ženy než muži. V závislosti na pracovní aktivitě mají větší pocit vlastní prospěšnosti pracovně neaktivní, u pracovně aktivních hodnota odpovídá průměru. S ohledem na etnickou příslušnost mají větší pocit vlastní prospěšnosti romští respondenti než neromští. Průměrná hodnota míry ocenění ze strany společnosti dosáhla hodnoty 2, 75. S ohledem na věk se hodnocení výrazně vychyluje směrem k větší míře ocenění ze strany společnosti u věkové skupiny střední dospělost, u ostatních věkových skupin se vychyluje směrem k menší míře. V závislosti na pohlaví mají výrazně silnější pocit ocenění ze strany společnosti ženy než muži. Pracovní aktivita ani etnická příslušnost hodnocení míry ocenění ze strany společnosti nijak výrazně neovlivňují.

5.4.Doporučení pro praxi

V kontextu jevu sociálního vyloučení je prvořadé si uvědomit, že jakékoli záměrné koncentrování lidí se sociálními problémy do stejné lokality lze považovat za škodlivé, protože tato koncepce rozmísťování obyvatel vylučuje účinnost inkluzivních strategií a nakonec se obrací proti jejich tvůrcům. Výsledky výzkumného šetření odhalují jako problematické především oblasti zaměstnanosti, vzdělání a hodnocení subjektivní společenské participace. U respondentů se vyskytuje především dlouhodobá nezaměstnanost spojená s dlouhodobou hmotnou nouzí, jejíž příčiny jsou propojené s nízkou úrovní vzdělání respondentů. Důsledky těchto faktorů se pak projevují v subjektivním vnímání nižší společenské participace.

Co se týče zaměstnanosti, z výzkumného šetření vyplynulo, že řada respondentů je zaměstnaných v rámci zkrácených úvazků, často se jedná o práci na černo, brigády či sezónních práce. Zde doporučuji účinněji postihovat zaměstnavatele, kteří své

zaměstnance znevýhodňují tím, že jim nevystavují pracovní smlouvy a neplatí za ně zdravotní a sociální pojištění, jak vyplynulo také z průzkumu potřeb v sociálně vyloučených lokalitách Královéhradeckého kraje (Uherek, Bělohradská, Pojarová, 2010, s. 104). Další doporučení se opírají o příslušné části Strategie integrace sociálně vyloučených lokalit v Královéhradeckém kraji, kde s ohledem na výsledky výzkumného šetření považuji za zdůraznění spolupráce terénních sociálních pracovníků s úřady práce při realizaci rekvalifikačních kurzů a realizaci těchto kurzů v návaznosti na pracovní místa. Významná je také podpora vzniku nových pracovních míst, kterou lze docílit větší spoluprácí obcí se soukromými firmami v daném regionu. V rámci předcházení dlouhodobé nezaměstnanosti by vznik nových pracovních míst měl být podpořen realizací veřejně prospěšných prací ze strany úřadů práce zejména u nových dlouhodobě nezaměstnaných osob. Problematika nezaměstnanosti sociálně vyloučených osob je hodně spojena také s nízkou úrovní orientace v pracovně-právních vztazích, tudíž doporučují klást důraz na intenzivní pracovní poradenství, jehož obsahem by měla být mimo jiné šíření osvěty důsledků nelegální práce, ale také finanční gramotnosti a orientace v dávkovém systému (Krajský úřad Královéhradeckého kraje, 2010, s 40 – 42).

V oblasti vzdělávání doporučuji s ohledem na to, že výzkumný soubor čítal pouze dospělé osoby, podporovat ze strany terénních sociálních pracovníků motivaci sociálně vyloučených osob se zapojovat do rekvalifikačních kurzů, ze strany úřadů práce se pak soustředit na mladistvé uchazeče v evidenci nezaměstnaných. Prevence vzniku samotného faktoru nízké vzdělanosti bych však měla směřovat k mladším osobám, a to zejména okolo věku 15 let, kdy dochází k ukončení základní povinné školní docházky. Tito jedinci by měli být prostřednictvím spolupráce mezi neziskovými organizacemi a školami intenzivně podporováni v dalším studiu, které by tak zvýšilo jejich perspektivy na pracovním trhu. V tomto bodě považuji dle Strategie začleňování sociálně vyloučených lokalit Královéhradeckého kraje za důležitou celkovou podporu oblasti inkluzivního vzdělávání, zahrnující aktivity s cílem navýšit zastoupení sociálně znevýhodněných žáků na jednotlivých školách i v rámci tříd. Za podstatnou považuji také aktivizaci a podporu rodičů dětí ze sociálně vyloučených lokalit v přístupu ke vzdělání a v komunikaci se školou. Ze strany škol i neziskových organizací by měla být podporována pomoc se školní přípravou v rodinách, potýkajících se s prvky sociálního vyloučení (Krajský úřad Královéhradeckého kraje, 2010, s. 39 – 40).

Úroveň subjektivního vnímání společenské participace ovlivňují krom výše zmíněných intervencí nezanedbatelně také etnické předsudky. Majoritní společnost s oblibou hodnotí stávající situaci bez ochoty zajímat se, co k této situaci vedlo a kde lze spatřovat skutečné příčiny. Z hlediska této problematiky doporučuji nejen intenzivnější implementaci prvků multikulturní výchovy na školách, ale také větší mediální podporu a šíření kampaní zaměřených na eliminaci předsudků majoritní společnosti vůči etnickým menšinám. Měly by být podporovány a rozvíjeny workshopy takovéhoto charakteru jak na úrovni škol, tak i zaměstnavatelů. Vytvoření příležitostí pro multikulturní setkávání s cílem na vlastní kůži vidět a zažít, že ne všichni jsou stejní, představuje v podstatě tu největší hybatelnou sílu, která může pohled a přístup k etnickým menšinám změnit. Proto doporučuji se soustředit také na tolik opomíjené veřejné mínění.

Závěr

Cílem diplomové práce bylo postihnout s pomocí knižních a elektronických zdrojů problematiku sociálního vyloučení a na základě získaných poznatků vytvořit východisko pro výzkum odrazu sociálního vyloučení v životním stylu sociálně vyloučených osob v lokalitě ulice Brněnská v Hradci Králové. Jak je známo, obyvatelé okraje společnosti se stávají jakýmisi občany „druhé kategorie“, což s sebou nese řadu důsledků nejen pro dotyčného jedince, ale také pro zbytek společnosti. Předsudky a důraz na ekonomický růst spojený s růstem blahobytu vylučují každého, kdo nechce či nemůže stačit tomuto trendu. Komplikovanost fenoménu sociálního vyloučení se s ohledem na současnou postmoderní dobu odráží nejen v multifaktorové rovině příčin, ale také v četnosti dimenzí společenského života, do kterých se promítá. To vše klade na společnost skutečnou globální výzvu k řešení, které se jeví o to nejsnadnější, čím netolerantnější postavení majoritní společnost zastává. Ignorace potřeby začít se dívat a hodnotit jinak je bariérou efektivity řady již přijatých opatření.

Diplomová práce „Aspekty životního stylu sociálně vyloučených osob v lokalitě ulice Brněnská v Hradci Králové“ je složena z pěti kapitol, přičemž první tři kapitoly jsou součástí teoretické části, další dvě kapitoly představují část empirickou. První kapitola teoretické části se zabývá problematikou sociálního vyloučení. Je zde vymezena základní terminologie vztahující se k tomuto jevu a příčiny sociálního vyloučení s důrazem na chudobu, nezaměstnanost, etnicitu a nízkou úroveň vzdělání. Tato kapitola je zakončena problematikou lidských potřeb. Druhá kapitola teoretické části se věnuje skupinám ohroženým sociálním vyloučením, z nichž blíže popisuje Romy, osoby bez přístřeší, osoby vracející se z výkonu trestu, osoby závislé na návykových látkách a prostituující se osoby. Závěr této kapitoly je věnován dimenzím sociálního vyloučení. Třetí kapitola teoretické části se zabývá významem sociálního začleňování ve smyslu řešení problematiky sociálního vyloučení. Jsou zde popsány možnosti řešení, opírající se o strategii boje se sociálním vyloučením, ale také možnosti na úrovni sociálních služeb. Pro názornost praktických řešení je prezentováno Komunitní centrum ZIP Občanského sdružení Salinger a Centrum podpory inkluzivního vzdělávání.

Cílem empirické části diplomové práce bylo zjistit rozsah participace v jednolitých oblastech životního stylu, spokojenosti či nespokojenosti s touto participací v závislosti na pohlaví, věku, pracovní aktivitě a etnické příslušnosti. Životní styl byl definován oblastí sociálních vztahů, produktivní oblastí, oblastí volného času a oblastí subjektivního vnímání společenské participace. První kapitola empirické části se zabývá metodologií výzkumného šetření a charakteristikou zkoumané lokality. Prostřednictvím výzkumného šetření byla zjišťována odpověď na jednu hlavní výzkumnou otázku, která zněla takto: *Čím se vyznačuje životní styl sociálně vyloučených osob v lokalitě ulice Brněnská v Hradci Králové?* Tato hlavní výzkumná otázka byla specifikována dalšími čtyřmi vedlejšími výzkumnými otázkami. Druhá kapitola empirické části se věnuje analýze a interpretaci výsledků výzkumného šetření. V rámci analýzy dat byla zvolena popisná statistika. Výsledky výzkumného šetření a následné závěry a doporučení pro praxi jsou popsány v závěru empirické části této práce.

Shrnutí

Předkládaná diplomová práce je zaměřena na problematiku sociální vyloučení a jeho odrazu v životním stylu sociálně vyloučených osob v lokalitě ulice Brněnská v Hradci Králové. Práce je členěna na teoretickou a empirickou část. Konkrétně se jedná o tři kapitoly teoretické části a dvě kapitoly empirické části. V teoretické části se diplomová práce věnuje vymezení problematiky sociálního vyloučení, zejména definování příčin sociálního vyloučení a problematice lidských potřeb. Zabývá se také skupinami ohroženými sociálním vyloučením, dimenzemi sociálního vyloučení a významem a možnostmi sociálního začleňování.

Cílem výzkumné části bylo zjistit, čím se vyznačuje životní styl sociálně vyloučených osob v lokalitě ulice Brněnská v Hradci Králové, tedy zjištění rozsahu participace v jednolitých oblastech životního stylu, spokojenosti či nespokojenosti s touto participací v závislosti na pohlaví, věku, pracovní aktivitě a etnické příslušnosti. Oblasti životního stylu tvoří oblast sociálních vztahů, produktivní oblast, oblast volného času oblast subjektivního vnímání společenské participace. První kapitola empirické části se zabývá metodologií výzkumného šetření a charakteristikou zkoumané lokality. Pro účely výzkumného šetření byla zvolena metoda kvantitativního šetření ve formě dotazníků doplněná o kvalitativní metodu pozorování. Druhá kapitola empirické části se věnuje analýze a interpretaci výsledků výzkumného šetření. V rámci analýzy dat bylo použito techniky popisné statistiky. Závěr empirické části odpovídá na výzkumné otázky a navrhuje doporučení v praxi.

Summary

The diploma thesis is focused on the issue of social exclusion and its reflection in the socially excluded people´s lifestyle in the Locality of the Brněnská Street, Hradec Králové. The thesis is divided into four chapters, three theoretical parts and two research parts. The theoretical part is dedicated to defining issue of social exclusion especially the grounds for the social exclusion and the issue of the human needs. The vulnerable groups, dimensions of the social exclusion, meaning and the possibilities of the social integration are topics which are also discussed.

The aim of the research part is describe the lifestyle of the social excluded people living in the Locality of the Brněnská Street, Hradec Králové. Thus, it is aim to detect the level of the participation in separate life sections, the satisfaction or dissatisfaction with the participation depending on the sex, age, working status and ethnic. The life sections are based on the social relationships, the productive section, free time, subjective reception of the social participation. The first chapter of the research part describes the methodology of the survey and the area which is under investigation. The quantitative analysis in the form of questionnaires is completed with the qualitative method of observation. The second chapter of the research part deals with the analysis and interpretation of the research outcomes. The technique of the descriptive statistics was used for the analysis. The conclusion of the research part answers the research questions and suggests practical implication.

Seznam použitých zdrojů

ČECHOVÁ, P., *Funkcionalismus a jeho přínos moderní antropologii.* Plzeň, 2012. Bakalářská práce. Filozofická fakulta Západočeské univerzity.

DISMAN, M., *Jak se vyrábí sociologická znalost.* 3. vyd. Praha : Karolinum, 2002. 374 s. ISBN 978-80-246-0139-7.

ERIKSEN, T., H., NIELSEN, F. S., *A History of Anthropologhy.* 1. vyd. Oslo : Pluto Press, 2001. 216 s. ISBN 978-0745313856.

FISCHER, S., ŠKODA, J., Sociální patologie. 1. vyd. Praha : Grada, 2009. 224 s. ISBN 978-80-247-2781-3.

GABAL, I., *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti.* 1. vyd. Praha : Gabal Analysis & Consulting, 2006. 117 s. ISBN neuvedeno.

GAVORA, P., *Úvod do pedagogického výzkumu.* 2. vyd. Brno : Paido, 2010. 261 s. ISBN 978-80-7315- 185-0.

GIDDENS, A., *Sociologie.* 1. vyd. Praha : Argo, 1999, 595 s. ISBN 80-7203-124-4.

HENDL, J., *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace.* 1. vyd. Praha : Portál, 2005. 407 s. ISBN 80-7367-040-2.

HINDLS, R., HRONOVÁ, S., SEGER, J., FISCHER, J. *Statistika pro ekonomy.* 8. vyd. Praha : Professional Publishing, 2007. 415 s. ISBN 978-80-86946-43-6.

JÁRA, M. a kol., *Sociální diskriminace pod lupou.* 1 vyd. Praha : Otevřená společnost, o. p. s. 2006. ISBN neuvedeno.

LITTLEWOOD, P., *Social exclusion in Europe: problems and paradigma.* 1. vyd. Brookfield : Ashgate, 1999. 254 s. ISBN 978-1-84014-717-9.

MAREŠ, P., *Faktory sociálního vyloučení.* 1. vyd. Praha : Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2006. 41 s. ISBN 80-87007-15-8.

MATOUŠEK, O. a kol., *Sociální služby.* 1. vyd. Praha : Portál, 2007. 184 s. ISBN 978-80-7367-310-9.

MATOUŠEK, O., KOLÁČKOVÁ, J., KODYMOVÁ, P., *Specifika různých cílových skupin a práce s nimi.* 1. vyd. Praha : Portál, 2005. 352 s. ISBN 80-7367-002-X.

MUSILOVÁ, H., *Problém sociální exkluze v budoucí společnosti podle filmů science fiction*. Brno, 2008. Diplomová práce. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity.

Poverty and inequality in the EU. Praha: European antipoverty network, 2009.

REICHEL, J., *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů.* 1. vyd. Praha : Grada, 2009. 184 s. ISBN 978-80-247-3006-6.

ŘÍČAN, P., *Cesta životem.* 2. vyd. Praha : Portál, 2006. 390 s. ISBN 80-7367-124-7.

SIROVÁTKA, T., *Sociální exkluze a inkluze menšin a marginalizovaných skupin.* 1. vyd. Brno : Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, 2004. 237 s. ISBN 80-86251-19-5.

URBAN, L., DUBSKÝ, J. *Sociální deviace.* 1. vyd. Plzeň : Aleš Čeněk, 2008. 167 s. ISBN 978-80-7380-133-5.

WALACH, V., *Sociálně vyloučené oblasti z hlediska hrozeb a rizik.* Brno, 2009. Bakalářská práce. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity.

Agentura pro sociální začleňování. *Vzdělávání* [online]. 2013 [cit. 2013-11-17]. Dostupné z WWW: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/oblasti-podpory-vzdelavani>.

Český statistický úřad. *Sčítání lidu, domů a bytů 2011* [online]. 2011 [cit. 2013-11-17]. Dostupné z WWW: <http://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=podle-tematu&tu=30628&th=&v=&vo=null&vseuzemi=null&void=>.

Český statistický úřad. *Vybrané statistické údaje za obec* [online]. 2011 [cit. 2013-11-17]. Dostupné z WWW: <http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabdetail.jsp?kapitola_id=5&potvrd=Dokon%C4%8Dit+%C3%BApravy&pro_1_154=569810&cislotab=MOS+ZV01&str=tabdetail.jsp>.

LEBEER, J., *Programy pro rozvoj myšlení dětí s odchylkami vývoje.* Občanské sdružení Balanc [online]. 2006 [cit. 2013-12-05]. Dostupné z WWW: <http://www.dobromysl.cz/scripts/detail.php?id=1102>.

Ministerstvo vnitra České republiky. *Identifikace zásadních problémů v oblasti sociálního vyloučení* [online]. 2010 [cit. 2013-11-17]. Dostupné z WWW: <http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&ved=0CEMQFjAD&url=http%3A%2F%2Fwww.mvcr.cz%2Fsoubor%2Fextremismus-identifikace-zasadnich-problemu-pdf.aspx&ei=etGgUoPmCOzA7Aab7YCIAg&usg=AFQjCNET1CeFdcBFtWydD_b9HoIVdpl2dw&sig2=g5AuAaFX52y6vs6OMa4Wcg>.

Multikulturní centrum Praha. *Slovníček základních pojmů* [online]. 2008 [cit. 2013-11-17]. Dostupné z WWW: <http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&ved=0CEAQFjAD&url=http%3A%2F%2Fwww.mkc.cz%2Fuploaded%2Fdownload%2Fszp.doc&ei=uOOgUrOEBrLX7AatzoGAAg&usg=AFQjCNFtip48Jmdzl1u_zvpdudwzbekdTA&sig2=Z9TXja2DzUK8zdUadCBKXw>.

Krajský úřad Královéhradeckého kraje. *Strategie integrace sociálně vyloučených lokalit v Královéhradeckém kraji 2011 – 2016* [online]. 2010 [cit. 2013-11-27]. Dostupné z WWW: <http://www.kr-kralovehradecky.cz/assets/krajsky-urad/socialni-oblast/socialni-prevence/koordinace-romskych-poradcu/strategie-integrace-vyloucenych-lokalit_1.pdf>.

Krajský úřad Pardubického kraje. *Metody podpory a poradenství v inlkuzivním vzdělávání* [online]. 2012 [cit. 2013-11-27]. Dostupné z WWW: <http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=5&ved=0CEkQFjAE&url=http%3A%2F%2Fwww.pardubickykraj.cz%2FviewDocument.asp%3Fdocument%3D17537&ei=i9OlUue3JYvY7Aay34DwCQ&usg=AFQjCNGMUHj0bmQ5cjYnu5RPCm-_rAtgwg&sig2=AhnUswLN0wn6RyaxRcEiPw>.

MAGASI, S., HAMMEL, J., HEINEMANN, A.W., WHITENECK, G., BOGNER, J. Participation: A Comparative Analysis of Multiple Rehabilitation Stakeholders´ Perspectives. *Journal of Rehabilitation Medicine* [online], 2009 [cit. 2013-11-16]. Dostupný z WWW: <http://www.medicaljournals.se/jrm/content/?doi=10.2340/16501977-0450&html=1>. ISSN 1650-1977.

MAREŠ, P. *Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení.* Sociologický časopis [online]. 2000, č. 3 [cit. 2013-12-05]. Dostupné z WWW: <http://sreview.soc.cas.cz/uploads/028583b8ba8110c76a6ae9d260c5c0374e096283_376_285MARES.pdf>.

Občanské sdružení Salinger. *Úvod* [online]. 2013 [cit. 2013-11-27]. Dostupné z WWW: <http://www.salinger.cz/sdruzeni-salinger/index.php>.

Občanské sdružení Salinger. *Výroční zpráva za rok 2012* [online]. 2013 [cit. 2013-11-27]. Dostupné z WWW: <http://www.salinger.cz/sdruzeni-salinger/vyrocni-zpravy/vyrocni_zprava_2012.pdf>.

PRŮCHA, L. *Popisná statistka* [online]. 2010 [cit. 2013-11-24]. Dostupné z WWW: <http://math.feld.cvut.cz/prucha/mstp/7pu.pdf>.

ŠIMÁČEK, M., *Strategie boje proti sociálnímu vyloučení pro období 2011 – 2015* [online]. 2011 [cit. 2013-11-24]. Dostupné z WWW: <http://www.aspcr.cz/sites/default/files/strategie-2011-2015_2.pdf>,

UHEREK, Z., BĚLOHRADSKÁ, K., POJAROVÁ, T. *Průzkum potřeb v sociálně vyloučených lokalitách Královéhradeckého kraje* [online]. 2010 [cit. 2013-11-17]. ISBN 978-80-87112-32-8. Dostupné z WWW: <http://www.kr-kralovehradecky.cz/assets/krajsky-urad/socialni-oblast/pruzkum-potreb-vyloucene-lokality.pdf>.

Vláda ČR. *Zpráva o situaci romské menšiny v krajích za rok 2010* [online]. 2011 [cit. 2013-11-24]. Dostupné z WWW: <http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CDIQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.vlada.cz%2Fassets%2Fppov%2Fzalezitosti-romske-komunity%2Fdokumenty%2FVI_zprava_kraje_1.doc&ei=5tSRUtKoLsKL4AT8sYHYDA&usg=AFQjCNG39lOBHD6P42g5Xjln_Hh8azYSiQ&sig2=KuflabDuyDd4mTTNJf88dA>.

Zákon o životním a existenčním minimu (110/2006, Sb.)
Zákon o sociálních službách (108/2006, Sb.)

Seznam tabulek a grafů

Graf 1: Oblast sociálních vztahů: Kolik dní v týdnu se věnujete následujícím aktivitám?

Graf 2: Produktivní oblast: Kolik hodin v týdnu se věnujete následujícím aktivitám?

Graf 3: Oblast volného času: Kolikrát za měsíc se věnujete následujícím aktivitám?

Tab. 1: Základní potřeby dle Malinowskeho

Tab. 2: Výzkumné otázky a techniky sběru dat

Tab. 3: Hodnocení spokojenosti s ohledem na věk

Tab. 4: Hodnocení spokojenosti s ohledem na pohlaví

Tab. 5: Hodnocení spokojenosti v závislosti na pracovní aktivitě

Tab. 6: Hodnocení spokojenosti v závislosti na etnické příslušnosti

Tab. 7: Hodnocení společenské participace v závislosti na věku

Tab. 8: Hodnocení společenské participace v závislosti na pohlaví

Tab. 9: Hodnocení společenské participace v závislosti na pracovní aktivitě

Tab. 10: Hodnocení společenské participace v závislosti na etnické příslušnosti

Seznam příloh

Příloha 1: Pravidla pro ubytovnu města – Brněnská

Příloha 2: Formulář pro výběrové řízení na pronájem ubytovacích jednotek v ubytovacím zařízení Brněnská 1462

Příloha 3: Dotazník

Příloha 4: CD – Zdrojová data výzkumného šetření

Přílohy

Příloha 1: Pravidla pro ubytovnu města – Brněnská

Pravidla pro ubytovnu města – Brněnská

Čl. 1

Vymezení pojmů

1. Ubytovna je určena pro ubytování rodin s dětmi, které se nacházejí v nepříznivé životní situaci (z důvodu nezaměstnanosti, finančních či jiných obtíží, řeší problémy s bydlením a nastalá situace může vést k ohrožení zdravého vývoje dítěte) a které chtějí tuto situaci aktivně řešit (zlepšit kvalitu svého života), ale zároveň si se vzniklým stavem nejsou schopny bez odborné pomoci poradit.

2. Provozovatelem ubytovny Brněnská (ubytovatelem) je statutární město Hradec Králové.
   Uzavírání a prodlužování smluv o ubytování je plně v gesci odboru správy majetku města za předpokladu splnění podmínek stanovených těmito pravidly.
   Odbor správy majetku města společně s odborem sociálních věcí a zdravotnictví spolurozhoduje o výběru a stanovení pořadí žadatelů.

3. Správou objektu je pověřena Správa nemovitostí Hradec Králové, p.o. (dále jen „pověřený správce“), která předává a přebírá ubytovací jednotky a zajišťuje stavebně technickou údržbu objektu. Provádí předpisy, kontrolu, popř. vymáhání úhrady za ubytování a služby. Vyúčtovává zálohy za služby spojené s užíváním ubytovací jednotky.

4. Ubytovaní mají možnost využívat sociálně aktivizační službu pro rodiny s dětmi, která je realizována přímo v prostorách ubytovny, pověřenou neziskovou organizací. Pověřená nezisková organizace kontroluje hrazení úhrady za ubytování a vyhodnocuje chování ubytovaných v ubytovně v souladu se smlouvou o ubytování a ubytovacím řádem ubytovny pro účely doporučení k prodloužení smlouvy.

5. Odbor správy majetku města, prostřednictvím pověřené neziskové organizace, vybere z řad ubytovaných správce, který bude zajišťovat mimo otevírací dobu neziskové organizace např. kontrolu dodržování ubytovacího řádu. Dále pak drobné opravy závad na společných prostorách, pomoc při vystěhování neplatících ubytovaných, kontrolu uzamčení ubytovny po 22:00 hod., dohled na úklid společných prostor ubytovny dle stanoveného rozpisu, úklid sněhu apod. Odměna za tyto služby bude sjednána ve Smlouvě o provedení práce, jejíž součástí bude pracovní náplň. Smlouvu uzavře s vybraným správcem Správa nemovitostí Hradec Králové, příspěvková organizace.

Čl. 2

Žádosti o ubytování v ubytovně

1. Žádost o ubytování v ubytovně podává žadatel prostřednictvím odboru správy majetku města na předepsaném formuláři, jehož přílohou musí být zdůvodnění žádosti (lze napsat na druhou stranu formuláře).

2. Žadatel ve své žádosti svým čestným prohlášením potvrdí, že poskytl pravdivé údaje a že při uvedení nepravdivých údajů si je vědom toho, že jeho žádosti nebude vyhověno. V případě zjištění nepravdivých údajů v době po uzavření smlouvy o ubytování, můžou být tyto důvodem k předčasnému ukončení smlouvy o ubytování.

3. Žadatel musí splňovat tyto podmínky:
   a) dosažení věku 18 let nejpozději v den podání žádosti
   b) žadatelem může být pouze rodič nebo osoba, vychovávající dítě ve věku 0-18 let, které má svěřené do péče
   c) má trvalý pobyt v Hradci Králové minimálně 1 rok

4. Na ubytování v ubytovně není právní nárok.

5. Odbor správy majetku města předá přijaté žádosti o ubytování pověřené neziskové organizaci, která svolá pracovní skupinu sestavenou ze zástupců vybraných poskytovatelů sociálních služeb pro cílovou skupinu, zástupce odboru sociálních věcí a zdravotnictví a zástupce odboru správy majetku města, k posouzení a navržení pořadí žadatelů (dle naléhavosti), se kterými doporučuje uzavřít smlouvu o ubytování. Odbor sociálních věcí a zdravotnictví se písemně vyjádří k žadatelům, kteří jsou evidováni v jeho svěřených agendách. Na doporučení odboru sociálních věcí a zdravotnictví, které bude přílohou žádosti o ubytování, bude brán zřetel při sestavování pořadí naléhavosti.

6. Odbor správy majetku města na základě navrženého pořadí vyzve vybraného žadatele k uzavření smlouvy o ubytování.

Čl. 3

Vznik a trvání ubytování v ubytovně

1. Smlouva o ubytování je uzavírána výhradně na dobu určitou. Ubytování je poskytováno na dobu maximálně 30 měsíců. Dobu ubytování 30 měsíců nelze překročit. První smlouva o ubytování je uzavírána na dobu maximálně 3 měsíců s možností prodloužení. Na prodloužení nevzniká ubytovanému právní nárok. Smlouvu lze prodloužit pouze na základě doporučení neziskové organizace předaného odboru správy majetku města nejpozději do 25. dne v měsíci, v němž doba ubytování končí. V doporučení je stanovena doba na jakou se smlouva o ubytování prodlužuje. Maximální doba prodloužení je stanovena na 6 měsíců.

2. Při splnění podmínek stanovených těmito pravidly uzavírá s žadatelem smlouvu o ubytování odbor správy majetku města, prostřednictvím pověřeného správce. Ubytování vzniká dnem uvedeným ve smlouvě o ubytování. Při předání ubytovací jednotky nabízí

pracovník neziskové organizace možnost uzavřít ústní/písemnou smlouvu o poskytování sociální služby a seznámí ubytované s pravidly a ubytovacím řádem ubytovny.

3. Ubytovaný hradí za ubytování měsíčně **dopředu** nejpozději do 20. dne předchozího měsíce za nějž je úhrada placena úhradu, které jsou součtem:
   a) smluvní ceny za ubytování ve výši 50,-Kč za m^2 plochy ubytovací jednotky, zvýšené o DPH dle platných předpisů
   b) zálohy na poskytnuté služby (např. vytápění, voda, osvětlení spol. prostor, apod.). Tyto hradí ubytovaný zálohově dle evidenčního listu, který je nedílnou součástí smlouvy o ubytování

   První platbu úhrady za ubytování provede ubytovaný po vystavení evidenčního listu a podepsání smlouvy o ubytování na pokladně pověřeného správce.

   Vypočtení výše poplatků za služby provede pověřený správce, Zálohy za služby spojené s užíváním ubytovací jednotky pověřený správce vyúčtuje v souladu s Pravidly pro rozúčtování služeb poskytovaných pronajímatelem s nájmem bytu č. 01/2006 (pravidla Správy nemovitostí Hradec Králové, příspěvkové organizace) následující kalendářní rok do 30.4.
   Vyúčtování skutečných nákladů za služby spojené s užíváním ubytovací jednotky bude ubytovanému předloženo na adresu, kterou uvedl při skončení ubytování, vždy po skončení kalendářního roku do 30.4., a to i v případě, že ubytování skončí v průběhu roku. Smluvní strany jsou povinny provést do 31.7.vyrovnání případných nedoplatků nebo přeplatků, v případě reklamace do 31.8.,pokud nebude právními předpisy stanoveno jinak.

   Povinnost platit úhradu za ubytování vzniká dnem účinnosti smlouvy o ubytování,

   Ubytovatel jako plátce DPH připočítává k ceně za ubytování daň z přidané hodnoty ve výši 14 %. Pokud dojde ke změně sazby DPH v době uskutečnění zdanitelného plnění, je ubytovatel oprávněn účtovat DPH v procentní sazbě odpovídající zákonné úpravě účinné k datu uskutečnění zdanitelného plnění. V případě takové změny DPH není třeba uzavírat dodatek ke smlouvě, postačuje písemné jednostranné oznámení ubytovatele o takové změně.

Čl. 4
Ukončení ubytování a předání ubytovací jednotky

1. Ubytování skončí uplynutím doby, na kterou bylo sjednáno smlouvou o ubytování, výpovědí nebo dohodou.

2. Ubytovaný nemá po skončení ubytování nárok na náhradní ubytování.

3. Ubytovaný je povinen nejpozději v den ukončení platnosti smlouvy o ubytování ubytovací jednotku vyklidit a předat ji protokolárně pověřenému správci. Před předáním ubytovací jednotky, je povinen uvést ji do stavu, v jakém ji převzal s přihlédnutím k běžnému opotřebení. Ubytovaný je povinen do data předání odstranit závady na ubytovací jednotce. Ubytovatel (pověřený správce) není povinen převzít nevyklizenou ubytovací jednotku nebo jednotku se závadami. Pokud bude ubytovací jednotka převzata se závadami (vč.

závad vzniklých nešetrným užíváním), je ubytovatel (pověřený správce) oprávněn odstranit takové závady sám, a to na náklady ubytovaného.

4. V případě, že se ubytovaný nevystěhuje způsobem a ve lhůtě dle odst. 3 tohoto článku, je ubytovatel oprávněn dnem následujícím po skončení smlouvy o ubytování ubytovací jednotku i bez přítomnosti ubytovaného otevřít, vyklidit ji a movitý majetek ubytovaného sepsat a uskladnit ve skladovacích prostorech obce, to vše na náklady ubytovaného.

5. Ubytovatel může kdykoliv smlouvu o ubytování vypovědět, neužívá-li ubytovaný ubytovací jednotku vůbec, nebo ji užívá tak, že ubytovateli vzniká škoda nebo mu hrozí škoda nešetrným užíváním ubytovací jednotky. Důvodem k výpovědi smlouvy o ubytování je podnájem ubytovací jednotky jiné osobě, bez vědomí ubytovatele. Dále nehrazení úhrady za ubytování, opakované porušení ustanovení uvedených v čl. V. smlouvy o ubytování a v ubytovacím řádu ubytovny. Ubytovatel může rovněž vypovědět smlouvu o ubytování i bez udání důvodu.

6. V případě výpovědi dané ubytovatelem je výpovědní lhůta:
   a) 7 dnů při hrubém porušení pravidel (ohrožování zdraví ostatních osob v ubytovně, agresivní chování, úmyslné poškozování majetku, nehrazení úhrady za ubytování apod.)
   b) 14 dnů v ostatních případech uvedených v odst. 5 tohoto článku vyjma výpovědi bez udání důvodu
   c) 60 dnů v případě výpovědi bez udání důvodu

   a běží dnem následujícím po doručení výpovědi. Za prokazatelné převzetí se rozumí doručení písemnosti s dodejkou na adresu ubytovaného v ubytovně nebo na jinou známou adresu. Odepření převzetí této písemnosti nebo její nevyzvednutí v úložní době bude považováno za její doručení.

7. Pokud ubytovaný ubytovací jednotku do posledního dne výpovědní lhůty nevyklidí a nepředá, bude postupováno dle odst. 4. tohoto článku.

8. Ubytovaný má právo ukončit smlouvu o ubytování dohodou kdykoli před uplynutím sjednané doby.

9. Pokud ubytovaný nepřevezme ubytovací jednotku do 15 dnů ode dne účinnosti smlouvy o ubytování, pozbývá tato smlouva platnosti.

Čl. 5

Přechodná a závěrečná ustanovení

1. Přílohy Pravidel pro ubytovnu města Brněnská tvoří:
   příloha číslo 1 – Smlouva o ubytování

   příloha číslo 2 – Ubytovací řád

2. Zrušuje se část D „Ubytovací zařízení“ směrnice Rady města Hradec Králové č. 6/2008, ze dne 6. 5. 2008, o nakládání s nemovitým majetkem města Hradec

Králové a pravidla pro pronájmy obecních bytů ve znění směrnice Rady města Hradec Králové č. 7/2008 směrnice Rady města Hradec Králové, č. 3/2009 a směrnice Rady města Hradec Králové č. 6/2010 Rady města Hradec Králové.

3. Tyto pravidla nabývají účinnosti dnem 1.12.2012

Příloha 2: Formulář pro výběrové řízení na pronájem ubytovacích jednotek v ubytovacím zařízení Brněnská 1462

Magistrát města Hradec Králové
odbor správy majetku města
Československé armády 408
502 00 Hradec Králové

(formulář vč. výpisu z rejstříku trestů se podává na podatelnu magistrátu města v přízemí budovy)

FORMULÁŘ PRO VÝBĚROVÉ ŘÍZENÍ NA PRONÁJEM UBYTOVACÍCH JEDNOTEK V UBYTOVACÍM ZAŘÍZENÍ BRNĚNSKÁ 1462

Žádosti budou přijímány podatelnou magistrátu města v termínu od 21.3.2011 do 31.3.20011

ŽADATEL/ŽADATELÉ

jméno a příjmení: .....

rodné číslo: .....

rodinný stav: .....

adresa trvalého pobytu (podle OP): .....

.....

kontaktní adresa pro doručování korespondence **a telefonické spojení**:

.....

počet dětí v péči žadatele/žadatelů: .....

údaje o stávajících bytových poměrech (tzn. kde nyní bydlíte):.....

.....

OSOBY, KTERÉ BUDOU S ŽADATELEM/ŽADATELI BYDLET VE SPOLEČNÉ DOMÁCNOSTI

jméno a příjmení	rodné číslo:	vztah k žadateli
.....		
.....		
.....		

Čestné prohlášení uchazeče o pronájem bytu:
Čestně prohlašuji, že splňuji podmínky uvedené v příloze Oznámení o vypsání výběrového řízení na pronájem ubytovacích jednotek v ubytovacím zařízení Brněnská 1462

Prohlašuji, že souhlasím se zpracováním osobních údajů poskytnutých pro účely tohoto výběrového řízení.

V Hradci Králové dne ..... podpisy uchazečů: .....

Doklad, který musí být přílohou žádosti:

- **výpis z rejstříku trestů ne starší než tři měsíce k datu podání žádosti**

Upozornění pro uchazeče

Odbor správy majetku města upozorňuje uchazeče, že žádosti podané po termínu 31.3.2011 budou z výběrového řízení vyřazeny.

Příloha 3: Dotazník

Kolik DNÍ v týdnu děláte (obvykle) následující aktivity:	Nikdy	1 - 2 dny	3 - 5 dny	6 - 7 dní	Je tato aktivita pro Vás důležitá?		Věnujete se této aktivitě:		
					Ne	Ano	Dostatečně	Nedostatečně	Až příliš
Jdu na procházku (vyrazím si ven)									
Trávím čas s příbuznými									
Udržuji kontakt s příbuznými po telefonu/přes internet									
Trávím čas s přáteli									
Udržuji kontakt s přáteli po telefonu/přes internet									
Trávím čas se svým partnerem/partnerkou									

Kolik HODIN v týdnu děláte (obvykle) následující aktivity:	Nikdy	1 - 5 h.	6 - 12 h.	13 h. a více	Je tato aktivita pro Vás důležitá?		Věnujete se této aktivitě:		
					Ne	Ano	Dostatečně	Nedostatečně	Až příliš
Pracuji za mzdu nebo plat									
Vařím, uklíím a starám se o sovu domácnost									
Podílím se na spravování rozpočtu domácnosti									
Starám se o děti/pečuji o blízkého člověka									
Chodím do školy/kurzu (také rekvalifikace)									
Vykonávám dobrovolnickou činnost									

Kolikrát za MĚSÍC děláte (obvykle) následující aktivity:	Nikdy	1 - 2 x	3 - 4 x	5 x a více	Je tato aktivita pro Vás důležitá?		Věnujete se této aktivitě:		
					Ne	Ano	Dostatečně	Nedostatečně	Až příliš
Účastním se náboženských/duchovních aktivit									
Věnuji se koníčkům/volnočasovým aktivitám									
Chodím do kina/sportovní utkání a jiné zábavní akce									
Chodím na oslavy/večírky a jiné společenské akce									
Cvičím/sportuji									
Účastním se politických aktivit									

Vyjádřete se k následujícím výrokům:	Rozhodně ano	Spíše ano	Spíše ne	Rozhodně ne
Žiji svůj život tak, jak chci				
Ostatní mi nedovolují dělat, co chci				
Ve společnosti se necítím příjemně				
Sám/sama rozhoduji o tom, co budu dělat				
Snažím se pomáhat ostatním lidem				
Cítím se jako plnohodnotný člen společnosti				
Svůj život žiji naplno				
Pouštím se do nových věcí				
Mohu si zatelefonovat, kdykoli potřebuji				
Mám velký vliv na lidi a dění ve svém okolí				
Jdu si za svými sny a přáními				
Lidé ode mě hodně očekávají				
Cítím se diskriminovaný/á				
Navazuji nová přátelství				
Dokážu si prosadit svůj názor				
Lidé se mnou hovoří neucitvě				
Cítím se zodpovědný za svůj život				
Jsem pro společnost užitečný/á				
Můžu mít dobrou práci				
Lidé mě podceňují				
Mezi lidmi jsem oblíbený/á				
Mám dobrý přístup k veřejným a sociálním službám				
Ve svém životě vykonávám důležité věci				
Ostatní mě berou takového, jaký jsem				
Mám svůj život pod kontrolou				
Cítím se být ignorován				
Společnost si mě cení				
Mám spolehlivý přístup k internetu				
Lidé mi naslouchají				
Nerad/a se účastním veřejných shromáždění/setkání				
Lidé se na mě mohou spolehnout				
Přispívám k tomu, aby se v lokalitě žilo dobře				
Zapojuji se do společenských aktivit v rámci lokality				
Je pro mě obtížné získat informace o dostupné informace o službách, které bych mohl využívat				

Pohlaví: □ Muž □ Žena

Věk: …….

Vzdělání: □ Zvláštní škola
□ Nedokončená základní škola
□ Základní škola
□ Vyučen
□ Maturita

Zaměstnání: □ Práce na plný/částečný úvazek
□ Brigáda, občasný přivýdělek
□ Nezaměstnaný
□ Mateřská dovolená
□ Důchodce (starobní, invalidní)

Stav: □ Ženatý/vdaná
□ V partnerském vztahu
□ Svobodný/á
□ Ovdovělý/á
□ Rozvedený/á

Chodíte volit? □ Ano □ Ne

Jaký je Váš zdravotní stav? □ Ano □ Ne

Jak byste zhodnotil svou finanční situaci? □ Dobrá □ Ucházející □ Špatná

Cítíte se být Romem? □ Ano □ Ne

Jaká je Vaše ideální představa o zaměstnání?

……

Jaká je Vaše ideální představa o trávení volného času?

……